

„הצופה בארץ החדשה“

מקור לתולדות יהודי מורחאירופה באמריקה

מאת

משה ריוויס

I

ההגירה היהודית לאמריקה בשנות השבעים על המאה התשע עשרה היתה הגירת מעבר, מעין חולית ביניים בין ההגירה המערבאירופאית, המכונה הגרמנית, ובין המורחאירופאית, המכונה הרוסית. שנת 1870 משמשת נקודת מרכז ומפנה בחולדות ההגירה היהודית לאמריקה. עד אז היו המהגרים רובם ככולם גידולי תרבות המערב, וביחוד זו של גרמניה; אחרי 1870 באו אלה שינקתם התרבותית והרוחנית היתה בעיקר ממורח אירופה. יהודי גרמניה עוד המשיכו להגר לארצות הברית, אבל מספרם היה מועד לעומת הרבבות שגהרו ממורח אירופה, ביחוד אחרי 1880.

ידיעה נכונה על האוכלוסיה היהודית באמריקה כמאה התשע עשרה אין לנו. לא מהמספרים שבארכיוני ממשלת ארצות הברית ולא מהרשימות של הארגונים היהודיים. ישנו רק אומדנות כלליות והשערות הבנויות על צירופים סטטיסטיים שונים. לפי ההשערות השונות, היו בין 200,000 עד 600,000 יהודים באמריקה בשנת 1870. יעקב לעשטניסקי מציע טבלה זו של ההגירה המורחאירופאית כמאה הי"ט, שהיא, לפי דעתו, קרובה לאמת:

מ"י 1820-1870	30,000
מ"י 1871-1880	70,000
מ"י 1881-1890	200,000
מ"י 1891-1900	400,000

האחוזים המשוערים לפי ארצות ההגירה הם כדלקמן:

מרוסיה ומפולניה המערבית	72.0%
מאוסטריה ומהונגריה	23.0%
מגרמניה	3.5%
מדרום אירופה	1.5%

עיינו: די יודישע אימיגראציע אין די פאראייניקטע שטאטן (1870-1900), נע שייכטע פון דער יודישער ארבעטער באוועגונג, ערשטער באנד (ניו יארק, 1943), עמ' 35. ראה גם הערתו המיתורולוגית של המחבר הכרוכה בכיורו המספרים המדויקים של מהגרי מורחאירופה אשר נעצרו לזמןמה בארצות אחרות, עמ' 31. אבל ייסודן של חברות רכבת ואניות, הנוסעות מארץ הסוצא ישר לאמריקה, המעיט את מספר החנות המעבר הארעיות בגרמניה ובאנגליה.

קטו

נוסף לכל המניעים הכלכליים-החברתיים היסודיים, שבעטים ברחו רבבות יהודים מאירופה לאמריקה בסוף שנות הששים ובתחילת שנות השבעים, היו מספר גורמים ישרים ומכריעים: הרעב בליטה (1868-1869), מגפת החולירע בפולניה (1869), הפרעות באודסה (1871), המזרות הרעות ברוסגיה (1872), והגיוס הכללי ברוסיה (1874). לאור מאורעות אלה, נראתה אמריקה, שהיתה נתונה אז למאמץ של קיטום ובינוי [Reconstruction] ושעמדה על סף תקופה של שגשוג תעשייתי כבד, כארץ הווהר והחלום.

עיניהם של המהגרים הסובלים הופנו לאמריקה על-ידי ארגונים ואשיקהלה משני עברי הים. אמנם באירופה, וביחוד ברוסיה, נשמעה גם הרעה ליהודים צריכים למצוא את תיקונם הפוליטי-החברתי ברוסיה גופה; אבל עמדת מנהיגי כל ישראל חברים הכריעה לצד הגירה לארצות-הברית. נתקבלה אז סיסמתו של כרמיה: הגירה, הגירה, וזוהי ההצלה של יהודי רוסיה.²

אף באמריקה הציעו יחידים וארגונים - ביניהם, וועדה-צירים של בני ישראל באמריקה [Board of Delegates of American Israelites] לעצור בורם ההגירה. אבל רוב יהודי ארצות-הברית והאשכנזים בכלל, מהגרים משכבר, התייחסו ברצינות ובאהרה לאפשרות של הגירה חרשה.³ ערות נאמנה לרגשות עמוקים אלה נמצאת בעמודי העתונות היהודית באירופה של אותה תקופה. לרונמה: הר"ר ברנארד פלונטאל, רבה של ערה דיפורמית חשובה בשיקגו, כתב שני מכתבים סאמריקא⁴ ב, המניד, בהם הוא מתאר את שוויה-זכויות של היהודים והסתגלותם הכלכלית והרוחנית בארצות-הברית. כמרכן מציע פלונטאל לחושבים החרשים שיתמסרו להתיישבות חקלאית במערב ארצות-הברית. הוא קורא אליהם באהווה: אשא את קולי ואשאל: מרוע יאחרו אחבי אשר בארץ מלאהי ובארץ הנאחת תחת שבט האפיפוד [הכוונה היא לצאר, ולשון זו באה מטעם הצינורה], ובארצות האחרות אשר שם ישבו בצרה ובשביה, ולא ישאו את רגלם לבא הנח? הלא אמעריקע ארץ רחבת ידים היא ולא לבר לחם לאכול וגבר ללבוש ומקום ללון יש אתנו... ומשפט אחר בארצנו לאורה ולגר...⁵

² "L'émigration, l'émigration! Voilà le salut des Juifs de la Russie" *Bulletin de l'Alliance Israélite Universelle, t. II, Assemblée Générale, 12 Mai 1872*. עיין: א. סעעריקאווער, די צארישע פאליטיק און די יידישע עמיגראציע, נעשיכטע פון דער יידישער ארבעטער-באוועגונג, כנ"ל, עמ' 103.

³ לדיון רחב יותר בשאלה ההגירה המורחיאירופאית, עיין: י. ליפשיץ, א. ניש אייגענבענער פרו פון א סאסןעמיגראציע קיין אמעריקע, יארב'ך פון אמאפט ייל (ניירארק, 1938), עמ' 59-39. עיין גם דעותיו של Mark Wischnitzer *To Dwell in Safety* (Philadelphia, 1948), pp. 21-36.

⁴ הסניד, שנה י"ב, גליון 25 ד' תמוז, תרכ"ח [June 24, 1868], עמ' 106-195, 204; שנה י"ג, גליון 3 ח' שבט, תרכ"ט [January 20, 1869], עמ' 20. עיין גם מכתבו של צבי הירש ברנשטיין, שם, שנה י"ד, גליונות 25, 26, 27, ראש חודש תמוז, ז' תמוז, תרל"ב [June 29, July 6 and 13, 1870], עמ' 198, 200, 212.

ק"ח

דיוונים

[ד]

ממקור זה אנו שואבים גם כן ריעות על החיים הרוחניים בערים ובמדינות שונות של ארה"ב, על שאלות דתיות הקשורות בחיים החדשים בארץ החדשה, מפעלים חינוכיים ותרבותיים, קשרים עם בני ארצות-מוצאם של המהגרים, יחסים עם הישוב בא"י, וגישושים ראשונים לקראת תכנית ציונית-מדינית כפתרון לשאלת נדכאי רומניה בפרט ויהודי אירופה בכלל. באחת: הצופה בארץ החדשה⁴ הנו היצירה התרבותית הראשונה של הקיבוץ המזרחי-אירופאי באמריקה – בבואה נאמנה לחייהם ושאיפותיהם באותם הימים, אות וסימן לתרומותיהם הכבדות בימים יבואו.

סדר שלם של הצופה אינו בנמצא. גליונות בודדים הם יקר-המציאות. לפיכך, עוד לא נחקר עתון זה חקירה יסודית.⁵ לפני כמה שנים נודע לנו על כרך הצופה שנשאר בעובונו של מ. ה. טוינר המנוח והצלחנו לעיין ולחקור 71 גליונות, חצי ההוצאה בערך.⁶ נסחא אם כן, במאמר זה, לסקור את החומר הסוציולוגי-היסטורי הנשמר בגליונותיו של עתון עברי ראשון זה על אדמת אמריקה. אבל קורם לכן נעמוד על קודות האישים המרכזיים במפעל הצופה; המיל, סופריו ועודיו, וכן גם על התנאים התברתיים שבהם ניסו היוזמים להגשים את מפעלם הספרותי הזה.

5 מספר מאמרים על העתון ועורכו נכתבו על-ידי א. ר. מלאכי, משה שטארקמאן וקלמן מרמר, והם מובאים להלן. מאמרים אלה מבוססים בעיקר על הגליונות של חצי השנה הראשונה הנמצאים בספריה הציבורית בניו-יורק. צילום מן העמוד הראשון של העתון נמצא בסמפורה של Fannie H. Brody, "The Hebrew Periodical Press in America, 1871-1931" *Publications of The American Jewish Historical Society (=PAJHS)*, no. 33 (1934), p. 128.

6 הנכרת טוינר היטיבה עמי והרשה לי לעיין ולטפל בחומר הנשמר בביתה, ועל זה אני מודה לה מעוקל'ב. תודתי נחונה גם לדרך יהושע בלוך, ראש המחלקה לספרות ישראל שעלייד הספריה הציבורית בניו-יורק, שהפנה את תשומת-לבי לעבודה זו ועזר לי בהשגת הגליונות; למר יצחק ריבקינד, מנהל המחלקה העברית של ספריה בית-המדרש לרבנים באמריקה, על עצותיו הביבליוגרפיות המועילות; להרב יעקב קקוב, שהעירני על כמה מקורות בקשר עם ראשית הספרות העברית באמריקה; לדרך שלמה נובל, סנדמן-הל סכון יו"א; על דיבותיהו והרשות לראות את הגליונות הנמצאים באוסף ספרות יו"א. גליונות הצופה בארץ החדשה נמצאים במקומות אלה:

- 1) בספריה הציבורית בניו-יורק – שנה ראשונה: גליונות, 1-10; 12-13; 20-15; 47; שנה שנייה: 47;
- 2) בידי הנכ' מינה טוינר – שנה שנייה: גליונות 1-19; 21-34; 30-50; שנה שלישית: 1; 4; 7;
- 3) בספריה יו"א – שנה ראשונה: גליון 7; שנה שנייה: גליונות, 39-50; שנה שלישית: גליונות, 3; 4;
- 4) בארכיונו של מר ו. פבורד, בית-הלבנון, תל-אביב – שנה שנייה: גליונות, 2-8; 22;
- 5) בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים – שנה שנייה: גליונות, 17-12;
- 6) בספריה, היברו יוניון קולג' – שנה שנייה: גליון 1; 7) בספריה בית-המדרש לרבנים באמריקה – שנה שנייה: גליון 22.

בספריה הלאומית בוושינגטון אין כל זכר להצופה. מר קלמן מרמר, הסופר האידי הוותיק, שחיפש הוצאות ראשונות של העתונות האירית והעברית האמריקאית באירופה, הודיעני שראה כמה גליונות של הצופה בספריה הספלאכית בטינסק; הם אבדו עם שומריהם.

ק"ט

הצופה בארץ החדשה

[ה]

II

צבי הירש ברנשטיין היה חלוץ העורכים והמוליס האיריים-עבריים באמריקה. הוא היה המוליס של העתון האירי והעברי הראשונים שנרפסו באמריקה: "די פאסט" (1870), ו"הצופה". ברנשטיין נולד בכ"ה אדר שנת תר"ז, בעיר ניישטארט-שירויניט בפלך סובאלק שבליטוה. הוא בא ממשפחה אמידה, והוריו הינכוהו בלימודים כלליים ועבריים. השוקתו העוה לספרות נתגלתה עוד בימינעוריו; הוא התקשר עם העתונים העבריים הקיימים אז, "הכרמל", "הלבנון" ו"המגיד". בהיותו בן עשרים, נשא ברנשטיין לאשה את בתה של הרב מקאלואריה, עבר לעירו ושלה ירו במסחר. אך אהבתו לספרות לא רעה, אלא עלתה, ביחוד לאחר שהתוודע למרקק יצחק רומנברג, אחר מסופרי "המגיד" ובעל הביאור לספר "מכלול" של הר"ק. ברנשטיין הכין חוברת של השנות על ספרו של ר' יעקב בכרך, ספר היחוס לכתב אשורי, ודראה את כתב-היד ליעקב ספיר, בעל "אבן-הספיר", הנוסע הירושלמי ברוסיה. בהשפעתו של ספיר החחיל ברנשטיין להשתתף ב"הלבנון". כמרכן הוציא ברנשטיין לוחסוחרים, שכלה מתימטית לאנשי מסחר, וניסה לקשור קשרים עם כמה סופרים עבריים, ביניהם פרץ סמולנסקין, א. ל. זילברמן ויחיאל בריל.

עניניו המסחריים של ברנשטיין היו יגעים. ובאין אפשרות להתפרנס לא מן המסחר ואף לא מהספרות, החליט לשנות את מקומו בתקוה שיטנה גם את מולו. בשנת 1870 הפליג לאמריקה. בקטע אוטוביוגרפי שהשאר לנו, כותב ברנשטיין על החיים הרוחניים בני-יורק באותה שנה. מספר היהודים, לרעתו, עלה בערך לשמונים אלף נפשות, אשר באו מכל ארצות תבל. רוב בתי הכנסיות של הריפורמים היו במעלה העיר, ובמורד העיר היו רק המשה, בתי תפלות. שלשה עתונים אנגלי-יהודיים הופיעו: "הרוואיש מעסענגער", "העברו אבסערבער" ו"הרוואיש טיימס". ברנשטיין, העורך לעתיד, גם הבליט את קיומם של בית דפוס עברי ובית מסחר ספרים.⁸

הגורם הישיר שהביא לירי הופעת "די פאסט" היה פרוץ המלחמה הפרוסית הצרפתית. רב היה הצמאון של המהגרים החדשים ליריעות על המחרש, בבית. ביחוד בקשו כל יריעה שהיא על יוצאי האזורים הפולניים ששכנו על גבולות

7 לחומר ביאוגרפי על ברנשטיין, עיין, א. ר. מלאכי, לחולדות העתונות העברית באמריקה, הדאר, שנה ד גליון ד, א סלו, חרפ"ה [November 28, 1924], עמ' 27-28; עורכים עברים באמריקה (בטאה הי"ט), שנה כ"ו גליון היובל, ד סיון תש"ז [May 23, 1947], עמ' 844-843; שבעים והמש שנה לעתונות העברית באמריקה, ס. פ. השנה ליהודי אמריקה, כרך ח"ט "ניו-יורק, תש"ז), עמ' 664-662; קלטן סרמר: דער אנהויב פון דער יידישער ליטעראטור אין אמעריקע (1870-1890), "ניו-יורק, 1944), עמ' 9-8; 100-98; י. ד. איינשטיין: אוצר זכרונותי (ניו-יורק, תר"ץ), עמ' 27.

8 עיין: דברים אחרים (על דבר היהודים והיהדות לפני שלשים וארבע שנה בניארק), ילקוט סעריבי (ניארק, חרס"ד), עמ' 130-128.

פרוסיה. ביניהם היו כמובן יוצאי קאלוואריה שנקראו, הגרמנים הקאלוואריים.
ברנשטיין, באמור לעיל, היה אחד מיוצאי סביבה זו, ובראשו ענין וחפץ מצד
הקהל לתרבות המלחמה, החליט להוציא עתון בארית – הלשון המובנת למהגרים
הפולנים־הדרוסיים.⁹ כפי שברנשטיין מוכיח בזכרונותיו, היה עליו למלא תחילה
שני מחסורים: דפוס מתאים ומסדר אותיות יודע־ספר. את הבעיה הראשונה פתר
עליירי זה שהביא סדר־אותיות מוילנה ומוינה ועשה העתקות כתב־יטוב במספר
רב. עליירי אספקה זו הביא ברנשטיין ברכה רבה לעבודה התרבותית בעיר.
המדפיסים העבריים והאיריים השתמשו באותיות אלו אחרי־כך לצרכים מרובים.
השאלה השניה נפתרה מאליה כאשר שיחף ברנשטיין לעריכה את הסופר הידוע,
צבי גרשוני (1844–1897), שהיה אחד מהתורמים החשובים לספרות הארית והעברית
באותה תקופה. אמנם תחילתו של גרשוני לא ניבאה על סופו. כבר בהיותו בוויילנה
נשתמר על מנת להתקבל לאוניברסיטה בפטרסבורג, ונחבר אחרי־כך לסיעת
המסתחים בלונדון. בשנת 1868 חזר בתשובה שלמה והחליט לעזוב את לונדון. הוא
עבר לפאריז ופירסם וירוי בשם, ומורה ועוזב ירוחם, שהדפיס בהמגיד. הוא
בא לאמריקה בשנת 1869 ושימש כמורה וכרב עד סוף ימיו, ונתן את מיטב כוחותיו
לספרות הארית והאנגל־יהודית.¹⁰

הופעתו של העתון האירי (עם תוספת עברית) עשתה רושם חזק על הקהל
היהודי הרחב. במשך ששת החרשים של הופעתו נתרבו ירידיו והתמלכו ככל ערי
המדינות. די פאסט¹¹ היה ממשיך להופיע, לולא הפסיקו ברנשטיין במתכוון כרי
לנסות את מזלו בהוצאה אחרת וגרולה יותר – עתון בארבע לשונות. לראבוננו

⁹ רגילים לוקוף לזכותו של ברנשטיין, ובצדק, את הוצאת העתון האירי הראשון שנרפס
באמריקה. אבל ליחר דיוק קידמו י. ק. בוכנר, בעתון, דיא אירישע צייטונג, שהוציא בצורה
ליהוגרפית, בכ"ח אדר, תר"ל (March 1, 1870). עתונו של בוכנר, שהופיע בסיסס, והיה צדק
איור מתני והאמנה איור חלציו יושעיה י"א: ה), לא יצא אלא לעתים תקופות, כשלוש
או ארבע פעמים בשנה, ובגלל חוסר שלמותו בצורה ובהופעה, לא נחשב לעתון האירי הראשון.
למאור מפורט על בוכנר ועבודתו, עיין משה שטארקמאן, הויכסיקסע, מאמענטן אין
דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע און אמעריקע, פינף און ויב ציציק יאר
יידישע פרעסע אין אמריקע (ניו־יארק, 1946), עמ' 14–10; די אנטשטיאונג
פון דער יידישער פרעסע אין אמעריקע, זאמל בוך צו דער געשיכטע פון
דער יידישער פרעסע אין אמעריקע (ניו־יארק, 1934), עמ' 13–10.

מעניינת היא ההקבלה בין התפתחות העמנות האמריקאית והעמנות הארית באמריקה.
כשם שהראשונה התחילה בשבועונים בתקופה הקולוניאלית ועברה אחרי־כך להוצאות יומיות,
כן התחילה העמנות הארית בראשיתה בשבועונים והתענפה במרוצת השנים לעתונות יומיות,
רבתי איכות וכמות.
¹⁰ עיין: קלמן ספרס, כנ"ל, עמ' 6–9; 103–113. לשם הווידוי של צבי גרשוני, עיין,
המגיד, שנה י"ב גיליון 38, ו' תשרי, תרכ"ט [September 23, 1868], עמ' 302; גיליון 39,
י"ד תשרי [September 30], עמ' 310; גיליון 40, כ"ח תשרי [October 14], עמ' 318.

התפתחות עם גרשוני לא זכתה לאריכות ימים. אחרי חמשה שבועות, כתב ברנשטיין,
החרתי החרצובות עם שותפי, התפטרתי עמו ויצא בשלום ונשאיתי לברי בעמרכת והוצאת
הפאסט, גם הצלתי כירי או למצוא מסדר אותיות מוילנא אשר סקרוב בא. הדברים אחרים,
כנ"ל, עמ' 181.

[ז] הצופה בארץ החדשה קכא

הרב, לא נשאר שרד בספריות הפומביות לעתון. די פאסט, שהניח את היסוד לעתונות האידית העשירה ורבת-הגוונים באמריקה.

הרעיון לייסד את העתון. היברו ניוס [Hebrew News], נסיונו השני של ברנשטיין, בא מיעקב כהן, יהודי אשר שאף להבחר כמפקח [Supervisor] בעיריית ניוירוק מטעם מפלגת הרימוקרטים. כהן סבר, שאם ייסר עתון בארבע לשונות – בעברית, אידית, אנגלית וגרמנית, יצליח להשפיע על כל הזרמים של האוכלוסיה היהודית. הוא הבטיח לברנשטיין שישקיע סכום רב בעתון החדש. ברנשטיין הסכים, וסידרו שותפות ביניהם. אחרי חרשים של עבודה קשה, יצא הגליון הראשון, בערב פסח, שנת תרל"א [April 15, 1871]. ער מהרה נוכח ברנשטיין לרעה שנחפס לעסק ביש. כוונותיו של כהן היו פוליטיות בתכליתן והוא ניצל כל הזדמנות לטובתו הוא. שמו של ברנשטיין איננו נזכר לא כממל ולא כעורך, ורק שמו של כהן מופיע על השער, אף-על-פי שברנשטיין היה, כנראה, העורך היחיד. צורתו החיצונית של העתון היתה יפה, אבל תוכנו היה קלוש וקלוקל. כהן לא נבחר למשרתו הפוליטית. אף-על-פירכן החליט להמשיך בהוצאת העתון. אך מיד נתגלע ריב בין השותפים, ברנשטיין תבע את שותפו לרין, החבילה נתפרדה והעתון נפסק.¹¹ את חלקו בדפוס מסר כהן לבית-היתומים בניו יורק, ואת השאר שמר ברנשטיין בשביל נסיונו השלישי – נסיון שהצליח.

ברנשטיין חזר לאהבה נעוריו – הלשון העברית. הוא החליט להוציא עתון על טהרת לשון-הקודש. באמריקה גופה לא היתה שום מסורת של הוצאת ספרים עבריים. במשך מאתיים שנה ויותר של התיישבות היהודים בארצות-הברית יצא באמריקה, מלבד סידורים וספרי תנ"ך, רק ספר עברי מקורי אחד.¹² שניו ראשון לטובה ניכר בסוף שנות הששים של המאה ה"ט, עת החלו המתרגמים המורה

11 ראה את הערותיהם של עורכי ה'American Israelite' וה'Jewish Messenger' לגבי העלון ורשימה קצרה על יעקב כהן מאת פיליפ כהן ב, וויכטיקססע מאפענטען אין דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע אין אמעריקע, כ"ג, עמ' 17-15. שלשה-עשרה גליונות של ה'היברו ניוס' נמצאים בארכיון של יו"א בניו-יורק. התאריך של הגליון האחרון הוא ה'14 ביולי, 1872. לפי השערות של שטארקמאן היה גליון זה האחרון שהופיע; כלומר, השבועון יצא במשך שלשה חרשים בערך.

12 אבני יהושע, (תר"כ), פירוש על פרקי אבות, מאת יהושע פאלק בן מרדכי הכהן, שלפי דברי מחברו, התחבד הוא הראשון במדינת אמריקה למחברת הקודש. הראשון לכתוב על הספרות העברית באמריקה, היה ד"ר ברנארד רראכמאן. עיין, 'Neo-Hebraic Literature in America', *Proceedings of The 7th Biennial Convention of the Jewish Theological Seminary Association* (New York, 1900), pp. 53-139. לסאמרס נוספים בנושא זה, עיין: מרדכי ו. רייזן, שפת עבר וספרותה באמריקה, ה'שלוח, כרך ה' (תרס"א-תרס"ב), עמ' 175-180; י. ד. אייזנשטיין, כ"ג, עמ' 31-35; מנחם ג. ולן, ראשית הספרות העברית באמריקה, ספר השנה של מועצת הספר היהודי באמריקה (ניו-יורק, תש"ד), עמ' י"ד-כ"ג; A. S. W. Rosenbach, *An American Jewish Bibliography*, PAJHS, no. 30 (1926); Isaac Rivkind, "Early American Hebrew Documents", PAJHS, no. 34 (1937), pp. 52-58.

[ח]

דייוויס

קכב

אירופאיים להגיע לאמריקה, ויחד אחם מהגרים מספר מסביבת סובאלק על גבול פרוסיה, ביניהם משכילים ובנייהורה, מלומדי התרבות הכללית והגלמנית, ששימשו כממריכים רוחניים לאחיהם בארץ החדשה, כרבנים, חנונים, שוחטים וסופרים. קבוצת הסופרים העברים הראשונה כללה, מלבד ברנשטיין וצבי גרשוני, את אהרן יהודה לייב הורוביץ (1847–1926), ח"ג ווידובר הלוי (1833–1882) ומרדכי יהלמשטיין (1838–1897). אלה היו שולחים מאמרים וידיעות לעתונות העברית באירופה, והם נלהבו לאפשרות של יצירת כלי-מבטא ספרותי עברי בעולם החדש.

הראשון להנות את רעיון העתון ולעודד את ברנשטיין למצוה, היה הורוביץ, הידוע בשמו איליה. הוא היה מורה דת בק"ק, עדה ישורון בניירורק ונעזר בהרבה עליירי ח"ג ווידובר הלוי. איליה היה משתתף קבוע ב"הלבנון" וב"המניד", ונתפרסם אחר-כך במפעליו המועילים לטובת יהודי רומניה. הורוביץ מספר בזכרונותיו על תקוותיו לייסד עתון עברי ראשון באמריקה. שהיא הייתה אז עוד דרקע בחולה בעד השפה העברית.¹³ ידעתי כי רחוק ממני הדבר לכלכלת ההוצאה בטרם תבוא ההכנה, וכמו שחסר לי הקרן הקיימת, כן חסרו לי אז רוח התגרי ונסיון המעשי, כאשר חשבתי כן היה, אחרי שנה ואני הותרתי קרן פעוטה ומצאתי איש שהאמנתי בו שיוצע לכלכל עניני הערכת של עתון, יצא, הצופה בארץ החדשה' לאור".¹⁴

ח"ג ווידובר הלוי הגיע לארצות-הברית בתחילת שנות הששים, הוא נתקבל בנדרל המשכילים בניירורק, כאשר הזכירו את שמו היו מצרפים אליו את התואר "המשורר הגדול והמליץ הנשגב". באירופה השתתף ח"ג ווידובר ב"המניד" וב"המליץ", וכתב רבוי פובליציסטיקה, היסטוריה, פולקלור ושירה. כנראה שנתחבב על לבות הקוראים האירופאים גם בעד מאמריו ששלח להם על ארצות הברית. ר"ד שניאור זלמן שכטר, למשל, העיר, שאת ידיעותיו הראשונות על אמריקה קיבל ממאמריו של ווידובר ב"המניד".¹⁵ ווידובר שימש כרבה של עדה בניירורק ונעזר למפעל החדש ברוח ובמאמצים כספיים גם יחד.

מרדכי יהלמשטיין קנה לו שם בעיקר בתרומתו ליצירת העיתונות האידית, אבל חלקו היה רב גם בעבודה ספרותית עברית. ויש אומרים שהוא היה העורך למעשה של "הצופה". יהלמשטיין היה יליר סובאלק וניסו של ר' כתריאל צבי שרזוהאן, המויל האידי המפורסם. בשנת 1865 היגר יהלמשטיין לאמריקה וניסה להוציא שני עתונים באידית, שנספו באיבם. הוא חזר לאירופה, אבל בשנת 1871 בא שנית לאמריקה והצטרף למלאכת העריכה עם ברנשטיין.¹⁶

13. מזכרונותיו, ה ד א ר, שנה ה, גליון כ"ג, יד באייר, תרפ"ה (May 8, 1925), עמ' 7.
14. עמ' 216, נר הפערבי בניירורק, 1897, שנה שניה, חוברת ה, עמ' 216.
לשאר פרקי זכרונותיו עיין, ה ד א ר, שנה ה, גליונות י"ח, י"ט, כ"א; י"ל באדר, כ"ד באדר.
לי בניסן, תרפ"ה (March 13 and 20, April 24, 1925).
Cyrus Adler, "Solomon Schechter", *American Jewish Year Book* (1917), p. 26.
1916–1917.

16. לאחר מותו של יהלמשטיין העידו מספריו שהגפטר היה, הארי שכתבת נדולי חכמי

[ט]

הצופה בארץ החדשה

קכנ

אלה חלמו וחיכו; בא ברנשטיין והנשים את הלומם. הוא ראה צורך רחוק ומעשי בהוצאת עתון, אחד מהרברים אשר הזמן דורש מאתנו. הוא העמיד את האוכלוסיה היהודית באמריקה על מספר של מיליון נפשות – אומרא, שכמוכן לא היה לה שחר. בין מהגרים אלה, כתב ברנשטיין במאמרו הראשי הראשון שנקרא "שרה צופים", יש גם רבים מאחינו אשר לא ידעו ולא יבינו את דבריהם אשר ירברו להם בלשון הארץ.¹⁷ ולפיכך, נמר בלבם להוציא עתון שישמש את צרכיהם החינניים והיומיומיים של הישוב היהודי באמריקה.

צופה נתחיד לבית ישראל (יחזקאל ג': יח) – בזה השער פתח ברנשטיין את עתונו. ואת המטרה שהיתה לנגד עיניו: עומד על המצפה להגיד ולהשמיע קורות אהבי בכל חלקי תבל בכלל ובאמריקה בפרט וכל תולדות העתים והזמנים אשר נחוץ וררוש לרעת לכל אדם באשר הוא אדם.¹⁸

בהכנית העריכה שלו חיקה ברנשטיין ככוונה החילה את הצורות שקבעו לפניו אחרים: העתונות העברית באירופה, כגון "המגיד" ו"הלבנון", והעתונות האנגלית יהודית באמריקה, כגון "החשמונאי" [The Asmonean], ו"המבשר" [The Jewish Messenger]. את מאמריו הראשיים קרא ברנשטיין בשם "הגיני הצופה", חקיו ל"הגיני המגיד", ומאמריו המדיניים הופיעו תחת הכותרת "הליכות עולם", חקיו ל"המליץ".¹⁹ ברנשטיין לא התמפק בחיקוי שמות; הוא העתיק והדפיס מחדש מאמרים רבים בשלמותם מן העתונות העברית האירופאית.

הצופה נועד להיות שבועון לחרשות ביחד עם תוספת ספרותית. הגיליון הרגיל היה בן שמונה עמודים ונחלק לשני חלקים. החלק הראשון היה מוקדש למאמרים ראשיים בעניני ריומא, למאמרים פובליציסטיים ולידיעות על המתרחש בעולם היהודי והכללי באמריקה; בחלק השני הנקרא בשם "החחה", הכניס העורך מחקרים עיוניים והיסטוריים, ולעתים קרובות אף מאמרים תורניים.²⁰ ברנשטיין

ישראל בארצנו והעורך של "הצופה". עין העברי, שנה ז', גליון 46, כ"ב אב, תרנ"ז [August 26, 1897], עמ' ז'. בא היה והכחיש את דברי החי. במאמרו, באו זרים נחלתי, כתב ברנשטיין: לא היה לי שום חבר או שותף בסערכת "הצופה". שם, גליון 48, ו' אלול, תרנ"ז [September 8, 1897], עמ' ז'. שאלה העריכה כסויה, אם כן, בערפל. נראה לי, מכל הירוע לנו על כשרונותיו הארנוניים הרבים ושאיותיו הספרותיים של ברנשטיין שהוא היה אמנם הסרל והעורך הקובע את תוכן הענינים וכיוון העתון, אבל נעזר בעבורה העריכה והסידור בתקופה שנות על ידי עזרים ראשיים כגון נרשני, הורוביץ ויהלמסטיין. עיין גם, בניצון אייזנשטארט, חכמי ישראל באמריקה (ניוארק, תרס"ז), עמ' 58-57. ברנשטיין נשאר נאמן לספרות העברית כל ימיו. אף על פי שחזר ופתח חנות והתרחק מהעבודה הספרותית נופה, לא משך את ידו ממנה. בראשיה המאה העשרים, כאשר יצאה "הלאום", היה ברנשטיין לנשיא חברת העתון, והוא נזכר כאחד העורכים והסופרים המפתחים בהוצאת "הלאום" (ניוארק, תרס"ז).

17 הצופה, שנה ז', גליון ז', כ"ב סיון, תרל"א [June 11, 1871], עמ' 2-18.
18 עיין: עורכים עברים באמריקה, כנ"ל, לפי דעתו של סלאכי לא נפל "הצופה" בערכו מרוב העתנים שהופיעו ברוסיה, נאליציה וארץ-ישראל בשנות השבעים.
20 רשימת חוכן הענינים של גליון אחד (שנה שניה, גליון ז', ב' שבט, תרל"ב [January 12]

ציפה גם להפצת עהנו באירופה. הוא הכניס יריעות רבות על היהדות בארצות אירופה ושאף לכך שהצופה יחקבל בבתים רבים מעבר לימ. לשם זה, השתמש בכל תכסיס התעמולה המעשית והפסיכולוגית. כמרכן העמיר סוכנים בערי הבירה.²¹ הוא אף פתח סוכנות למכירת כרטיסראניה אמריקאיים לאירופה, התקשר עם המרילים העבריים באירופה, וכנהוג באותם הימים, פירסם בעתוניהם מודעות משפחתיות ופרטיות. עורך, הלכנון, שרצה לעזור ל, הצופה, ראה אפשרות של ישועה לעגנות במודעות בעתון האמריקאי, וסיים את המלצתו על העתון בכללו בעצה טובה זו: ועל דעתנו טוב יעשו הנשים העגנות היודעות כי בעליהן נררו הלכו לאמריקא, ומקומם נעלם מהם, כי יפנו כבקשת בעליהן ברדעה במכע הצופה עפ"י האדרעסא הזאת...²²

נוסף לכל זאת ניסה ברנשטיין לעשות נפשות למפעלו בין ראשי היהדות וגדוליה באירופה. אנו למדים על השתדלויות אלו ממכתב מעניין מאח הרב צבי הירש קאלישר, שהעתיקה ממנו נשמרה בארכיונו של הרב הנעלה. הרב קאלישר הורה לברנשטיין שעורך את הקהל, מעבר לימ למעשיו הזאיע לו כמה מספריו שיוכל להפיץ באמריקה. הוא גם ציין קטע מספר אחד הראוי לפי ראות עיניו, לתרגום אנגלי, שיוכל להביא ברכה, נגד מרחקי אמונה במדינת אמריקא. הרב קאלישר הביע את דעתו על שני שטחים של עבודתיעודה בשביל היהדות העולמית: הצלת יהודי רומניה והושבת יהודים לעבודת החקלאות בארץיהקודש.²³

המאמצים הללו לכבוש אלפי חותמים לא הביאו את התוצאות הנכספות. דעותיו של ברנשטיין על האוכלוסיה היהודית הרבה באמריקה והתענינותם של הקודאים העברים מעבר לימ היו מוזנמות. ואףעלפייכן - וכאן הפאראדוכס המעניין בתולדות המילות העברית באמריקה - אףעלפי שלא היו על העתון המוני קופצים, היחה לו רדישה מסוימה - אחר מעיר ושנים ממדינה - והדישה זו היא שעוררה את רוח המריו ועודריו להמשיך ולהתגבר על המכשולים.

והיו מכשולים למככר. הוצאת כל גליון וגליון היחה מאבק ממש. במכתב פרטי (20 לנובמבר, 1872), שברנשטיין שלח לאחר מסופריו, כתב: סלח נא לי שטרם עניתי על מכתבך האחרון. הנני עסוק בכל יום מהבוקר ועד הערב, ונשמתי לא המצא לה מנוחה. רוצה אני להשיג עורך חדש, אולם המשכורת היא

1872], תלמדנו על הכלל. חלק א' (תוכן הענינים): אל לוקחי וקוראי הצופה, הלכות עולם. אמעריקא. נויארק. היהודים באמעריקא. אשכנז, אלטנא. רומעניון, בוקארעסט. היהודים ברסא. מכתבים באמריקא. פילאדעלפיא. חלק ב' (החוה): חולרות וואשינגטן מאח רב"ק. ימי התנים והצומת בארץ סצרים מאחר קלונצצינער, מחרת האוד - חדשות שונות. השלשה לאמים מאח משה בר"פה סקאליש. הרדעות, חשובה כללית.

21 בגליון 2, שנה ב', כ"ח אדר ראשון, תרל"ב [March 8, 1872], הנמצא כספדיה בית-הסדר לרבנים באמריקה נשמרה בין עמודיו פרסומת מיוחדת שנרפסה או על ידי הסוכן אהרן פויסט סקראקא, או על ידי ברנשטיין בעצמו בשביל המסלוח האירופאי של הצופה.

22 הל ב' 11, שנה ח', גליון י"ב, ט"ז כסלו, תרל"ב [November 20, 1871], עמ' 104.

23 ישראל קליוזנר, מארכיון של הרב צבי הירש קאלישר, סיני, שנה חמישית, חוברת ז' ט', כסלו-טבת-שבט, תש"ב, עמ' ע"א-ע"ב, סימן ע"ד.

קכה

הצופה בארץ החדשה

[יא]

קטנה מאוד – אני משלם רק שמונה דולרים לשבוע, ועל העורך להמצא במשך מחשע בבוקר עד שעה מאוחרת בלילה, היות שנוסף ל'הצופה' הנני עוסק במכירת הגרלות".²⁴

מכירת הגרלות לא הייתה מלאכת-הלווי היחידה של ברנשטיין. הוא ניהל בית-רפוש וקיבל כל עבודה שבאה לידו, ולא אמר נואש. 'הצופה' יצא במשך חמש שנים ברילונים אחרים ובשתי הפסקות ארוכות בשנתו השלישית והרביעית. אבל עצם קיומו בתנאים קשים אלה היה פלא. כמה ממשיכילי הרוד חזקו את ידיו בפעולות-עזרה מועילות. אולם מעמרו הוחזק בעיקר על-ידי סופרים קנאים אחרים שהעמירו את 'הצופה' על כנו. בין יוהר ממאה חכמים וסופרים ומרם מהמפורסמים שברור אשר עשו להם בספרות ישראל שם עולם' שהשתתפו בעתון מעלה ברנשטיין את שמות הפעילים ביותר במאמרו, באו זרים נחלתו".²⁵ אחד המשתתפים הקבועים היה חיים אליאסף (1849–1917). בתארו את דוח החיה, רוח ההשכלה, שפעמה בלבבות, מלמד אליאסף לא רק על עצמו אלא גם על הלך-רוחם ומהשבתם של כל חברי הקבוצה החלוצית הראשונה של הסופרים העברים באמריקה.²⁶

²⁴ מכתב זה חודגס מהנוסח האנגלי של — Herman Eliasoff, "Main Currents of American Jewish Journalism", *The Reform Advocate*, Chicago (May 27, 1926), p. 827.

²⁵ כ"ג' ל... הרב הח' רוקטור ח'צ' ויוראווער הלוי ונחיו הרב הח' ר'ד פאלק ויוראווער הלוי, הרב הח' ר'ד פעלונעמשהאל בשקאנא, הרב הח' מריוס כפהליאדעלפיה, הרב הח' ר'ד בורקענעמשהאל באלבאני; הרב הח' בנס של קרושים חיים צבי שניאורוואהן איש ירושלים החי בעת ההיא בארצות הברית, הח' יהודה ליב הורוויטץ המכונה ה'ילה, הרב הח' מאיר ראבינאוויץ ז"ל, הח' דובער קראמער, הח' ב'י רינהערץ בבאסטאן, הח' צבי הירש קראמער בסאן פראנציסקא, הח' ישראל לינדער, הח' אריה לייב מארקוס והחכם עליאשאוו בשקאנא הח' איינענשטיין והח' צבי הגרסוני ז"ל. ומאידופה אוכיד רק את שמות הרב הח' רודש קרמפניוץ ישראל ר' דובער נאלדבענד ז"ל, ויכדלו לחיים שלום הכהן ש' אפרתי הרב החוקר ר' שלמה באבער בלבוב וירידי רעי' מעורוי הר' הח' אראלף ראדין אשר נר' בעת ההיא בפרייסען והרב החכם הישיש ר' דובער נאטלאבער אלה ועד חכמים רבים מארצות רוסיה אוסטריה וטורקיה אשר, אי אפשר לפרטן ענדו עטרות לראש הצופה ועמדו לימינו משך שנים רצופות".

עין גם, קלמן פרמר, כ"ג' ל, ע' 19, על רשימת הסופרים האידיים-עבריים באמריקה בשנות השבעים. המחבר מניח שאלה הסופרים כתבו יותר בעברית מאשר בשפות אחרות. עשור-השנים היחה כמעט לכל עתון אידי וחספת עברית. הוא סבלים את שמו של יעקב צבי סובל, שהיה אמנם אחר המעולים בחבורה הספרותית. אבל על סמך הגיונות הידועים לנו, לא היה סובל מהמשתתפים הקבועים ב'הצופה'.

הקורפוסונדנציה מפילדלפיה החופה לפעמים באותיות ש. מ. על סמך רשימת הסופרים של ברנשטיין, נראה שהכתב הוא שבתי מוראיים, רבה רק'ק מקוה-ישראל באותה עיר. התענינותו ופעילותו של מוראיים לפען השפה העברית היחה ידועה בין משיכילי הדור ושמו מבר להחילה כמעט מספריהם. ר'ד כרנארד פלונטאל היה רב ריפורמי חשוב בשקאנא, אחד מראשוני חובבי ציון בארצות-הברית והשתתף גם בעתונות העברית האירופאית. עין הצופה, שנה א' גליון 13, ט"ו מרחשוון, תרל"ב [October 30, 1871], עמ' 98–97.

²⁶ ככל נלחבו השפה העברית, תלמידיו, ההשכלה' של אותה תקופה, האמנתי אמונה שלמה

קכו

דייוויס

[יב]

ידו המנצחת של ברנשטיין קירבה את הרחוקים ואיחרה את הקרובים, כי רוחו היתה עזה ואמנתו חזקה. כזאת ריבר העורך, אל הקוראים בצאת שנה שניה להצופה:

... כלתה שנה שניה להצופה בארץ החדשה... ורבים ממשאניו ומשטיניו אשר סביב שתי עליו... נבאו עליו לאמר, הצופה בעירו באבו יקטף'... אם יען כי לא זה המקום ולא זו הארץ למעת בתוכה נטעי שפת קודש... בהשתי שנים שעברו עליו סלל לו הצופה דרכו בין אחיני ב"י בכל ארצות מושבותם, אף ידע למצא מסלות בלבם ולהפיק רצון וחפץ הרבי קדאיו, יען רבים הבירו והעלתו ומטרתו כי רבה היא. ראשית לכבוד הוא לעם ישראל וישב הארץ הזאת להיות לו מכתב עתי בשפת קדשנו... ותעלת יתרה ימצאו בו אלה מאחינו שלא ישמעו שפת לועז'... 27

III

בין כל הקיבוצים האתניים אשר היגרו לארצות-הברית, היה הקיבוץ היהודי מיוחד במינו. כל שאר קיבוצייהמהגרים, כגון האירלנדים והגרמנים, נבדלו אמנם בהרבה מובנים מן הרוב, אבל הם השתייכו לרוב התרבותי או הרוחני או שנמנו על המעמד החברתי השולט או הקיבוץ המזעי הגדול ביותר. מלבד זאת באו רובם מארץ מולדתם שבה נמנו על הרוב. המהגרים היהודים היו מיעוט גמור... ככל צורות החיים הקיימות, בארצות מוצאם ובארץ החדשה כאחת. יחידה מונו: שאר הקיבוצים שאפו להתבלבל בתוך הרוב, כלומר להיות לרוב; הקיבוץ היהודי המאורגן רצה להיות ולהתקיים כמיעוט. אין ברצונו להעלים עין מחילוקי-הדעות וממחשבות ההתבלבלות של יחידים תקיפים וגושים ציבוריים בתולדות היהודים באמריקה, או מכוחות הפירוד והפירוד מבפנים ומבחוץ, אשר פעלו את פעולתם המשפיעה על לבות המוני העם. על אף כל אלה, העוברת הבולטת היא, שהקיבוץ היהודי באמריקה הגו היחיד בין כל הקיבוצים האתניים בארצות-הברית שכוח הקיום שלו הכריע את רצון השמיעה.²⁸ ומה הביא לירי כך? הסוציולוגים מכנים את התהליך של הקנת החרבות והשלטתה וסיגול צורותיה למהגרים החדשים בשם, אקולטורציה', כלומר, האמצעים

שהעולם מתחיל וכלה עם השפה העברית ושנאולה ישראל תבוא רק עליירי לימוד השפה העברית... תרסתו לעתון זה במשך שנים אחדות וכטובן שלא קבלתי את פרוטה בעד כל עמל. כל מה שקבלתי היו מכתבים מברנשטיין ולפעמים גם מיהלמסטיין. הם שיבחו את מאמרי והתלוצו על ההכנסה העומה של העתון'. כנ"ל.

27 הצופה, שנה ב', גליון 50, כ"ט אדר, תרל"ג [March 28, 1873], עמ' 382-381.

28 מחקר חדש המשפל בנושא זה על רקע רחב של כל הקיבוצים האתניים באמריקה, הוא חיבורו, רב החיקף, של בצלאל שערמאן, י"ד און אנד ער עטנישע גרופעס אין די פאראייניקטע שטאטן, 'ניו יארק, 1949). לביסוס הדעה הנתנת למעלה עיני ביחוד בחלק השלישי, י"ד.

קכו

הצופה בארץ החרשה

[יג]

שעלי-ידיהם מסתגלים העולים החדשים לאמריקה ולדרכי חייה. עיון בהתפתחות הישוב היהודי באמריקה יראה לנו לדעת, שתהליך ההסתגלות של היהודים אף הוא נשתנה מדרכי מיעוטים אחרים. ארבעה קריטריון עובדים כחוט השני בתולדות ההתיישבות היהודית המאורגנת באמריקה: השאיפה ליציבות פרטית כחיי הכלכלה, אינטגרציה בחברה האמריקאית, עצמאות בחיים הקהילתיים-התרבותיים-העדתיים, ושמירת האחדות עם כלל-ישראל בכלל העולם. ארבעה יסודות התאמה וקיום אלה משתקפים יפה מעמודי, הצופה בארץ החרשה. על פי גישה זו אפשר לקבל תמונה בהירה מחיי המהגרים המזרח-אירופאיים ודרכי התערותם כקיבוץ מאוחד בארץ החרשה.

המצב הכלכלי בארצות הברית בתקופת הגרונה היה מזהיר. אמריקה קלטה לתוכה ברצון ובשמחה מאות אלפים מהגרים מכל הבא אליה. אין פלא, איפוא, שהיהודים תושבי אמריקה מיהרו לבשר את הבשורה הטובה על ארץ חופש ודרור, רב-תאון והון, לאחיהם יושבי ארצות העוני והדריכו. רבים היו המכתמים שגרפסו ב,הצופה' על עצמתה החמרית ורוח חוקיה של אמריקה. אחד הבותבים, שלמה לייב רויאלאשינסקי, מחאר את המגיעים בכל יום לחופי ארצות הברית, ומסיים בתהילה ובביטחה:

וכל ההמון הרב והעצום הזה ימצא בארצנו המאושרה די מקום ורוח לאכול מפריה ולשבע מטובה, וארס לחברו לא יאמר, צד לי המקום לשבת באמריקה, ונהפוך הוא ברבות הגרים הרב בארצנו הטובה, וכאשר יגדל מספר יושביה כן יעלה ויפרחו אשרה והצלחתה, יען מה [?] יען נקחה מעוצר רע, ומטוהרה ממשא מלכים ושרים. כנענים הם נכבדי ארצה, ואכריה ועובדי ארמחה הלא הם רוזניה ונסיכיה בקרבה ולכן ינהרו אליה המון גוים רבים שנה שנה, למצא שלום בעיריה ושלוה בכפריה.²⁹

לא כל הבאים הצטופפו בקרית ניו-יורק. המכתבים המיחירים וטור היריעות, חדשות נבול ישראל³⁰ מספרים על השתקעוכם של יהודים מזרח-אירופאיים בכל המדינות, בעדי הדרום ומושבות המערב הרחוק. זה אך יעניו וכבר יפרסמו על אפשרויות מחיה וכלכלה ויושיטו יד מקרבת לבני-ישראל באשר הם שם. מ,וההליג, בפלך וועסט ווירגיניען' נשלחת יריעה טיפוסית:

שלום וברכה למול הצופה בארץ החרשה. עיר הזאת היא אחת הערים החדשות במדינת ווירגיניא אבל מסחרה עולה כפורחת אולם בכל זאת עוד לא אוו מאחינו בני ישראל מושב בחוכה רק מעט במספר. ואלה המעטים לא נאגרו ער הגה לאגורה אחת ולא התאחרו לקהלה שלמה, עד לפני זה ארבעה ירחים התעוררו בני פולין וליטא להאחר וליסר למו קהלה או חברה כשם בית יעקב על פי מנהג פולין, גם לקחו למו לשייב איש נכבד אחר יליד

²⁹ האטינארציון', הצופה, שנה ג', גליון 4, ינ אייר, תרל"ב [May 9, 1873].

³⁰ עמ' 30.

קכח

דייוויס

[יר]

עיר ניישטאט שירויניט אשר במדינת ליטא שמו מיסטר רארין. ובת הכנסת להם, וקרקע לאחחת בית עולם, ומקווה לטהרת נשים הכל כרת וכרין. וכמנהג אבותינו שלומי אמוני ישראל מעולם ושנים קרמוניות, ויען כי טובה העיר מאוד לפרנסה ולמסחר, והעיר עיר גדולה ורחבת ידים ורק אנשים בה מעט מאחזינו בני ישראל, לכן עצחנו אמונה לרבים בני פולין הגרים הבאים לבקש למו את פרנסתם ומחיתם בארץ החדשה, ובפרט לבעלי מלאכות ופעלעקערס, לבא הנה, ובנקל ימצאו את אשר הם מבקשים כי אף אם אמנם נמצאו בפה רי סוחרים גדולים ובתי מסחרים כוללים האלסיילריי אבל הק מעשים הם הסוחרים הקטנים הרוכלים והרגולים פעלעקערס, אקה כי דברי אלה יהיו לרצון ואולי גם תועלת לרבים מאחזינו בני עמי והיה זה שכרי. מכבדו ומוקירו א"ד.³⁰

יריעוח כאלה נשלחו למערכת מפילרליפיה, אלבאני, בוסטון, קאנזאס סיטי, סיראקיו ומיניורוק. אחד משליחי ירושלים מודיע שסייר את המדינות, ושמצא בעיר הזאת [סיראקיו] שלש מקהילות, וכמאתים וחמישים בע"ב, רובם בני פולין קטן וליטא, אורחים ותושבים מזה כמה שנים מהן עשירים וסוחרים גדולים...³¹ ומשיקאנו אנו שומעים חיש מהר לאחר השרפה הנוראה שכל בתי המסחר הגדולים אשר ליהודים נשרפו ער תומם, ההיזק יעלה לכמה מליאן ראללאר, רק סוחרים קטנים מעט במספר נמלטו מהשרפה...³²

תופעות מרהיבות ומענינות הם המכתבים מקליפורניה על החשת התנועה מערבה והגברת ההתיישבות היהודית בה. בסאןפראנציסקו כבר היה קיים ישוב יהודי מימי 'חיפוש הזהב'. מהשורות הספורות והפשוטות של מורה עברי אשר הגיע לסאןדיאגו [San Diego] בימי בנייה, עולים מראות חזיונות של ארץ המתגלית והולכת, וקיובוץ יהודי קטן היודע להתאחו בה, להשתתף בפיתוחה ולהכות שרשים עמוקים באדמתה.

בזמן האחרון נקרא הנה אמעריקאני אחד אשר קנה בכסף מצער שרות רבות כשלישה מיל אנגלית מפה קרוב לחוף מבוא הים הגדול (פאסיפיק ביי) והראה לדעת כי טוב ונכון לבנות העיר ובחיו במקום הזה ומאו באו וקבלו עצתו אחרי אשר כבר תקה להם שמשילת הברזל ממורה ודרום אמעריקא דרך טעקסס יבוא לפה, ולעיר רוכלת עמים בין אזיע (חינה ויאפאן) ואירופה

³⁰ הצופה, שנה ב', גליון 38, ו' כסלו, תרל"ז (December 6, 1872). 'עמ' 102. לתובה דומה. עיין באורתו הראשונה אורות אמריקה שנשלחה עליירי י. ד. איינשטיין. תכונת העיר נייארק' ז' אב, תרל"ז (July 31, 1872). אוצר זכרונותי, כנ"ל, עמ' 11-9. גם ברנסטיין במכתבו כ. המנדל, ריבר נשבות על אמריקה וסיכוייה. הוא יצא בקול קורא לבעלי המלאכות: ויעליכם בעלי מלאכות אקרא תשליכו מעל פניכם את הכסא בעל שלש רגלים והחייט את מחפו ובואו אמעריקא פה תחננו על רוב טוב'. כנ"ל, עמ' 212.

³¹ שם, שנה א' גליון 3, ח' חשו. תרל"א (July 7, 1871). 'עמ' 20-19.

³² שם, גליון 13, ט"ו פרחשון, תרל"ב (October 30, 1871). 'עמ' 95.

דרך נויארק תהי' באשר יתקצרו הדרך ממקום הראשון, ער האחרון בערך 900 מיל ררך פה, ועתה יתהרו יום יום המונים לקנות נחלה ולבנות בתים ובתוכם גם רבים מאח'בי ער אשר כהיום נמצאו פה כחמשים יהודים רובם בלתי נשואים ושם סאנריאנה החדשה קראו לעיר החדשה, ולהעיר מלפנים שם סאנריאנה הישנה נשארה, והנה ער השנה העברה בעת בוא ימים הנוראים התקצבו כולם כאיש אחד חברים בבית הגביר הנעלה מ. מאדקס שיללעד, בס'ד הישנה, והתפללו ככל אשר מצאת ידם, ונכנסו בשלום וכן יצאו...³³

היפלא הרבר, שעלייסור עדייות נאמנות אלו, נתעוררו הלבבות חרמי המהגרים התגברו עד שהגיעו לשטף בלתי פוסק? היפלא הרבר, שאף כי הימים היו ימי קור גשם ורוח סערה, ודרך אניות בלב ימים היתה בו בחזקת סכנה... אשר היה בו די להשיב רבים ממחשבתם לשום נפשם בכפם ולעבור ארחות ימים בימי סערה וסופה... [לא היה] די מקום בהאניות להכיל את כל ההמון הרב מהגרים אשר יתהרו מכל רחבי אירופא להערים האלה למען לעבור לאמריקה ורבים מוכרחים לשבת ולחכות עד אשר יגיע תורם להעברים...³⁴

כיצד הגרים נעשים תושבים? בשאלה זו פנו מהגרים רבים למערכת, הצופה". כרי להגיד להם איך ובמה יזכו להיות תושבים גמורים, ולהורות להם את המעשה אשר יעשון לזכות בזכות הזאת", ערך ברנשטיין את תשובתו בפרוטרוט ולימד את צערי ההתאזרחות, גם רבים אשר נדרש להם בטרם שאלונו.³⁵ אבל בהשבעות פורמליות בלבד לא סני. ברנשטיין ויועציו הכירו שיסודות הארץ הדימוקרטית והלך מחשבתו של העולם החדש רחוקים מבינתם של הבאים החדשים. הם העמיקו הבין ששאלת האינטגרציה של המהגר בחברה האמריקאית לא תיפתר אפילו לאחר שיקנה לו המהגר ידעיה טובה בשפה האנגלית. ארדבה, או רק תחילת בעית השתורותם של היהודים במסכת החיים של האומה האמריקאית. מעניין, שהבחנה זו בסור נפש אמריקה כארץ בעלת תעורה חברתית ואנושית וכמשטר פוליטי חדש בהליכות עולם לא נתקבלה על-ידי האהודים לדבר כגישה מעשית לחיכוך תכניות של התאמת המהגרים המורחזאירופאיים לחיים האמריקאים בראשית המאה העשרים. בוודאי שההברלים העצומים בתנאי התגירה הכללית, הכלכלה והחברה גרמו לכך. ואף על-פיכך, לו השכילו להתגבר על המכשולים, היה המבנה הקהילתי היהודי ברורות הבאים שונה לגמרי. האהודים דרשו, אמריקניזציה, קניית לבוש חיצוני של נימוסים נאים ושפה יפה; הראשונים קיוו להורות באופן נפשי עם הארץ המאומצת. האחרונים כאילו וויתרו על המהגרים עצמם עלימנת לטפל

33 שם, שנה א', גליון 17, י'ח כסלו, תרל"ב [December 1, 1871], עמ' 126-127.
34 האמינראציון, כ"ג ל.
35 שם, שנה ב', גליון 25, י"ט מנחם-אב, תרל"ג [August 23, 1873], עמ' 20; גליון 33, ערב סוכות, תרל"ג [October 16], עמ' 185.

בבניהם; הראשונים ניסו לחנך את ההורים גופם ללא יפדר לב אבות מעל בנים.

מערכת הצופה תיכנה לה למטרה חינוכית זאת חכנית מרחקת לכת: ידעת הארץ; הוקדה אישית, יוצריה ובונה; הכרת הקיבוצים האתניים השונים שהיו את אמריקה; הבנת הרמות השונות, אמונותיהן ומחולליהן; לימוד החוקים האמריקאיים הלכה למעשה; השתתפותם של המהגרים בפעולות פוליטיות חברתיות; קשירת היחוס היהודי עם ראשית צמיחת הריפובליקה האמריקאית בקצרה – להביא את המהגרים לידי הורוונות רוחנית באמריקה, כ.א.רצוג.³⁶

דעה זו היתה הרווחת בין משכילי הרוד, מרדכי הרוחניים של הקיבוץ המורחז אירופאי הראשון. אנו למדים על כך מן העובדה שגם איליה ואף מרדכי יהלמשטיין חיברו, נוסף למאמריהם ב, הצופה, גם ספרים על אמריקה, חולדותיה ומנהגיה. חצי חיבורו של איליה, רומניה ואמריקה, שיצא בשנת 1874, מוקדש לטוב ארצות הברית, גיורפיה קצרה מנסיונות הברית, והשקפה כללית על חיי עם האמריקני ועל חיי היהודים שמה... הספר מכיל תיאור מסכם של כל מרינה ומרינה בארצות הברית, סקירה היסטורית על התיישבותם של היהודים באמריקה, ומורה הדרך ללכת לאמריקה (פרטים על אניות וסוכנויות בשביל המתכוננים להגר לאמריקה).³⁶

יהלמשטיין חירגם לעברית ספר על דברי ימי ארצות הברית. ספרו מתרכז ביהוד בתקופת ההתיישבויות הראשונות, ומגיע עד פרק בואם של האנגלים לניו יורק בתחילת המאה השמונה עשרה. בדברי ההקדמה שלו מביע יהלמשטיין גם את יחס חבריו לגבי שאלת ההשתרשות הרוחנית באמריקה.

בין אחינו יושבי ארצות הברית נמצאו רבים אשר לא ישמעו את שפת הארץ, ולא ירעו עד מה מרדכי ימי הארץ אשר הם יושבים עליה. לכן החלנו להעתיק בעבורם קיצור מרדכי ימי ארצנו, להעתיק ולהתרגם מספרי דברי הימים שכתבו ונרפסו בשפת הארץ, לשפת עבר... כי על ידי ידיעתו הזאת יאהב את ארצו, וירע להעריך ולהוקיר את הגדולים אשר המופת והשם, אשר על ידם גרלה והצליחה הארץ להיות לנאון ולתפארת מכל הארצות.³⁷

ב, הצופה גופו הכניסו העורכים מאמרים על "חולדות ג'ורג' וואשינגטון", "חולדות היוזמים" (Jesuits), המודרנים – אמונתם מנהיגיהם ודרך חייהם".³⁸

³⁶ אהרן יהודה ליב הורוויץ, רומניה ואמריקה, (ברלין, 1874).

³⁷ מרדכי יהלמשטיין, דברי ימי ארצות הברית, חלק ראשון, ניו יורק, 1893.

³⁸ עין לפי הסדר דלקמן:

שנה א', גליון 20, י"ז טבת, תרל"ב [December 29, 1871], עמ' 153, והמשכים;
שנה ב', גליון 47, כ"ח טרחשון, תרל"ג [November 29, 1872];
גליון 26, י"ט מנח"אב, תרל"ב [August 28].

[10] הצופה בארץ החדשה קלא

תשומת-לב מיוחדת ניתנה לשאלות חברתיות ופוליטיות אשר עמדו ברומו של העולם האמריקאי. היאוד על. הקלוקוקסים* (Klu Klux Klan) אשר באותה תקופה נרכזה שנאחם בעיקר נגד הכושפים, הופיע בכרך הראשון;³⁹ מעשי המחקקים בערים, במדינות ובתאשינגטון נבחנו ונדרו בהחמרה יתירה כאשר הבטיח ברנשטיין בליוני הראשון.⁴⁰ התפתחות הענינים לקראת הבחירות של נשיא ארצות הברית בשנת 1872 מילאה עמודים רבים, ונצחנו של יוליסיס גראנט [Ulysses S. Grant] גרמה נח דב לדורשי "שלום ארצנו היקרה".⁴¹ קביעת שלשלת היוחסין של בני ישראל באמריקה היתה שאלה בפני עצמה. החומר המקורי היה מפורד עליפני מאות עירות, ושמן בעדכאות המדינות, בספריר חולדה משפחתיים וכו'. התרצאה היתה שההיסטוריונים האמריקאים ידעו יותר על אברהם, יצחק ויעקב של ימי התנ"ך מאשר על ניניהם, יורשימורשתם, בימיהם הם. העבודה הולצית במקצוע זה, ההתישבותם של היהודים בצפון אמריקה, נעשתה בשנת 1872, עליירי קחולי, טשארלס פ. דיילי [Charles P. Daly], ראש השופטים בבית-המשפט העירוני [Common Pleas Court] של ניריורק.⁴² מחקרו של ברסמכא כדיילי, שבו קשר המחבר את היהודים לראשוני בוני אמריקה

³⁹ שם, שנה א', ג'ליון 16 [November 21, 1871], עמ' 119.
⁴⁰ ב'ג'ל, עמ' 2.

התעניין בקרויונים סנווניים-ספרותיים ימצא עונג רב בדין-וחשבון על. בוס טווירד [Boss Tweed]. השולט הפוליטיקאי המפורסם בניו-יורק באותם הימים — סיפור מעשים של פוליטיקה שפלה המהובל במליצה נשגבה. עיין, שנה א', ג'ליון 16, כ"ו מרחשון, תרל"א [November 10, 1871], עמ' 109.

⁴¹ שם, שנה ב', ג'ליון 39, ו' מרחשון, תרל"ג [November 8, 1872], עמ' 257-258.
⁴² קורס שנחמנה לשופט היה עורך-דין מפורסם ונציג בבית-הנבחרים של מדינת ניריורק. הוא התמחה בחולדות המשפטים הניו-יורקיים וחיבר חיבורים רבים במקצוע זה. כבר כן שימש נשיא, החברה הניאותרפית האמריקאית* קרוב לארבעים שנה. מחקרו על היהודים באמריקה התפתח סתראאה שנשא דיילי בחור ממלא-מקום של ראש מדינת ניריורק לכבוד יובל החמישים של בית-היתומים היהודי בניו-יורק ב"ו לאפריל, 1872. במקום לבוא ולצאת את ידי חובתו ברברי חיבה בעלמא, השתמש בהורסמנות וו לתת סקירה מקיפה על חולדות היהודים באמריקה בסך-סאחים שנה ולתאר את מקומם האורגני בחיי החברה האמריקאית. היו הרים רבים להרצאותו המאלפת. התרצאה נרפסה באותה שנה ב-Jewish Times בעשרה המשכים, תהל מ-10 May, 1872, (vol. IV, no. 11, pp. 208-209) וזומד ב-, June 19, 1872 (no. 21, pp. 409-410). דיילי הוסיף סאמר סמיים שנרפס באותו עתון בשנת 1875. עבודה זו, שנבטסה על מקורות ראשונים וחוסר ארכיוני, נתקבלה כמחקר חלוצי שהניע את היהודים לטפל בעצמם כאוסף חומר ותעודות ובכתובה חולדותיהם בעולם החדש. בשנת 1892, כאשר נאחרנה, החברה היהודית להיסטוריה באמריקה, השפיעו המיטרים על השופט דיילי שוציא את מחקריו לאור, והוא מילא אחרי בקשתם. אלה חולדות הספר הראשון על היהודים באמריקה שנכתב עלי-ידי נוצרי קחולי. עיין: *The Settlement of the Jews in North America*, Edited, with Notes and Appendices by Max S. Kohler (New York, 1893). עיין גם: *Charles P. Daly: A Tribute to his Memory*, *American Hebrew*, vol. LXV, no. 21, September 22, 1899, pp. 611-612.

קלב

דייוויס

[יח]

הצביע על מידותיהם ותרומותיהם כאמריקאים וכיהודים, נתקבל בתשואות על-ידי הציבור היהודי. מערכת הצופה, שביקשה חומר היסטורי-מקומי, קפצה על מציאה זו, תירגמה את החומר לעברית והרפיסתו בהמשכים.⁴³ בודאי שסופרי הצופה התלהבו מהערכתו של דיילי, שהיהודים, כחלק יקר ונכבד מישובי עירנו פעלו גרולות ונפלאות לרומם להגדיל ולהרחיב את מסחר ועושר ואשרת והצלחת יושבי עירנו הגדולה והעשירה הזאת, אבל מגמתם של ברנשטיין וחבריו העמיקה לחדור יותר. הם רצו לחבר את המהגרים, את נשמתם ואת גופם לאמריקה כמולדת, ולפיכך חזרו ושנו על יחוסם של היהודים שישבו. בעידן הזאת יותר משתי מאות שנים, הזאת היא תפארת, תולדות היהודים בארצנו והקורות והעתים אשר עברו עליהם, ודבריו אלה ראויים לחוק אותם לזכרון בספר דברי הימים לבני ישראל...⁴⁴

תמונה שלמה של החיים הקהילתיים והמפעלים הערתיים-החברתיים, כפי שהשתתפו בהם המהגרים המורחזים-אירופאיים, איננה מתקבלת תמוך עמדי, הצופה. הידיעות הן מקוטעות; יד המערכת, כמובן, לא שלמה על מקורות האינפורמציה. אולם פרטים רבים מצטרפים להשכון כולל וגדול, ביחוד כשאנו שמים לב לסגונים השונים של פרטים אלה: קשרי משפחה עם העוברים ב.בית, חיי חברה ועדה, ההתנגות נגד הריפורמה ותכניות ספרות, תרבות וחינוך. חשבון זה דורש תיאור וסיכום.

שאר הסעיפים של ההסתגלות החברתית, שנסקור להלן, הן לבנות חשובות בסוציולוגיה של ההגירה, אבל הסעיף הראשון, המספר על הפרדת לבבות ומשפחות, הוא המעציב ביותר, הוא המחיר הבלתי-משוער מראש, ששילמו משפחות אוקספור בתור רמי בניסה לאמריקה. התעורות החיות של משפחות קרועות, נשים עגונות, בנים שלא שבו לגבולם, ואמהות השולחות קריאתן על פני משביריים, שנשמרו בעמודי העתונות העברית והאידית במשך יובל שנים, מהוות פרשה נזה בתולדות היהודים במאה התשע-עשרה - אותה מאה שראתה יותר יגורים והגירות מכל הדיסטוריה האנושית לפניו. ראשית פרשה זו מתבלטת בטורי הצופה בצורת מודעות, מכתבים ותחנונים. מנגנום אחר הוא בין שהכותבת היא, אשר קשת רוח הדורשת את בעלה ותחנונים. Little Rock, Arkansas או אם שבורה שאת בני אני מבקשת בסאן-פראנציסקו.⁴⁵ קוראי העתון עיקבו אחרי מכתבים אלה בהתמדה מיוחדת, ולעתים קרובות עזרו להדביק את הנפדרים. קורא אחר, יליר מאריאמפאל, שגר בקליוולאנד, מצא את בעלה של עגונה אחת, ויובשת עיר מולדתו, על פי התיאור שהופיע ב, הצופה ושלה לה ידיעה מהירה גם הוא באמצעות העתון.⁴⁶

⁴³ המאמר הראשון יצא בד ניסן, תרל"ב [April 12, 1872].
⁴⁴ מדברי הקדמה של המערכת, שם.
⁴⁵ עיני: הצופה, שנה ב', גליון 8, ט"ו שבט, תרל"ב [January 26, 1872]. עמ' 24.
גליון 24, י"ב מנחם-אב, תרל"ב [August 16, 1872], עמ' 183.
⁴⁶ שנה א', גליון 17, י"ה כסלו, תרל"ב [December 1, 1871], עמ' 132.

[יט]

הצופה בארץ החדשה

קלג

שתי כותרות שהופיעו בליונות נפרדים מביעות את השתלשלות מאורע אחר, האחר: 'אם לא רחמיה'; והשני: 'אם הבנים שמחה'.⁴⁷

אחת הסיבות הראשיות שאיפשרו לקוראים בורדים למצוא מרגלים חרשים אפילו על פי תיאור כללי – רבד שלא הצליח באותה מידה בשנים שלאחר-כך – היא שההתיישבות היהודית בארצות-הברית בשנות השבעים היתה קטנה יותר, ולפיכך היתה הקהילה המקומית מאורגנת ומלוכדת יותר. ויתירה מזו. נוח היה לו למהגר המודרניזאטוראי, שנוקק לחברה יהודית, להקלט באותה חברה, כי מצא גם בארצות-הברית אותה חכנית חברתית-יהודית שעזב ב'בית הישן'. אותו סדר חברתי-פיננסי הנהיגו הבאים החרשים בכל אשר הלכו ובכל אשר פנו בערי אמריקה. את רירותיהם סיררו להם ברובעים יהודים ולא שינו ממנהגי אבותיהם ואף לא בשמותיהם או בלשונם. וכי יעבור איש במבואות האלה, כותב החייר רבי חיים צבי שניאורסון בביקורו בסיראקוז, ניריורק, בעיניו ידמה כאלו הוא בעיר קטנה שבלויטא.⁴⁸

כמנהגם בארצות-המזרח, אך התקבץ מנין במושב חדש, נוסד וקם בית-הכנסת לחורה ולתפילה. בניוורג, ניריורק, למשל, עיירה שישבו בה רק ארבע-עשרה משפחות מיוצאי פולין, מוריע ש"ץ הערה שבימי המועדים נתאספו בניהיגוד, וגמרו אומר לבנות למו בית תפלה...⁴⁹ יושבי עיירות כאלו לא זכו בררד-כלל לרבנים ולמלומדים בעלי-שם ושמחו בשריב ובש"ץ. אבל הערות הגדולות לא הסתפקו בכך. הן יכלו לעשות כמעט הערות השמרניות והריפורמיות המבוססות והביאו את רבניהן מעבר לים. בואו של רב חשוב מאירופה על-מנת להשתקע באמריקה היה מאורע נרול בחיי הקהילה. פרנסי ק'ק, אהובי שלום בשיאקנע לא יכלו להבליג על רגש נאחם ופירסמו מיר ב'הצופה': אנחנו חברה, אהובי שלום ב'יחז"ל מאריאמפאלער ילירי פולין הביאנו ברכה לתוך משכנותיו... ואנחנו נוהגים להרב הגיל שכירות כיאות עם הכנסה המגיע להרב כמנהג ארצנו, ויוכל כל איש לפנות אליו הן בשאלת פה והן במכתבי תעודה...⁵⁰

47 שם, גליונות 3-4, ת' חסון, תרל"א [July 7 and 14, 1871], עמ' 23-24, 32.
עד כמה שברנשטיין מרח לטובת אסחוח אלו אפשר לראות מרכיבי בסוף המכתב הראשון, בו הוא מוכיח את הכוחות: 'מרוע לא הודעתנו האררעסאט שלו מאו או לכל הפחות שם העיר כי או העתקנו את הרברים בשפת אנגלית באחד ססכ"ע לאחבי היולל בעירנו.'

48 שם, שנה א', גליון 3, כ"ג ל', עמ' 20-10.
רוב היהודים נהנו לשבות את שבתותיהם כדת וכדין ועסקו במלאכתם ביום הראשון, כפי שהעירו לא רק שניאורסון, כי אם כל מוריעי הידיעות על החיים הרוחניים של הסהגרים. התנהגות זו הפריעה לפעמים לסדרי החיים של שכניהם הנוצרים. סקרה שהגיע בסופו לבית המפגש העירוני הובא לתשומת-לב הקוראים העברים. מעשה חברתית-כנסיה מכת המיהודיסטים שהאשימה את היהודים העובדים ביום א' שהם מפריעים להם בשעת תפילתם. נימוק התביעה מעניין מאוד: 'אע"פ שפותר ליהודים לעסוק במלאכתם ביום א' אמור להם לפנוע עליירי כך במנהגיהם של אחרים. היהודים לא זכו בדין. עיין שם, גליון 7, כ"ד מנחם-אב, תרל"א [August 11, 1871], 51.

49 שם, גליון 13, ט"ו סרחשון, תרל"ב [October 30, 1873], עמ' 95.
50 שנה ב', גליון 46, כ"ד סכט, תרל"ג [February 21, 1873], עמ' 356. סחקר סקיף

ההתקרמות הניכרת ביותר במערכה הרוחנית של השכבה המזרח-אירופאית באה לידי ביטוי בהנצחת בנינו החדש של בית המדרש הגדול במורד העיר של ניו-יורק. תולדות הורם האורתודוקסי בחיי יהדות אמריקה מתחילות באותו פרקזמן. מעל במת בית המדרש הגדול נשמעו קולות ההתקפה נגד הריפורמה, רברי זלוולים כלפי השמרנות ונראתה שם התעוררות-הלבבות לקראת מפעלים עצמאיים וכיבוש הקהילות. בין כתליו של המוסד החדש התלכדו הכוחות, לבשו עוז ויצרו במרוצת השנים מחנה דתי מיוחד ונפרד. מאמרי התהילה שנרפסו ב"הצופה" בקשר עם הבנין החדש, על חרות היצירה והתלהבות העדה שנצטרפה לו, יש בהם משום תחושת עתידו של בית המדרש הגדול ומקומו המרכזי ותפקידו המעורר ביהדות האורתודוקסית בתקופת התפתחותה הבאה.⁶¹

בתרכנסת כגון אלה הנוכחים למעלה, בין שקמו בערים הגדולות או בעיירות הבינוניות, היוו מרכזי-תנופה לוקאליים לתנועה האורתודוקסית. ברנשטיין הודה בכל נימי נפשו עם הורם החדש, דעותיו ומטרותיו. עתונו היה פתוח לכל רב או בעל-בית משכיל, אשר רצה לשפוך את מרי-לבו על ראשי הריפורמה ובעליהם והוא היה מוכן להקריב בשל כך כמה מקורות חמיכה מוסרית וכספית. כמה מהרבנים הריפורמים, שדעתם היתה מקובלת על איליהכסף, קפצו את ידיהם ומנעו את השפעתם ממנו בגלל מאמריו העוקצים והקיצוניים. הצופה נהיה לקולה וזופרה של התנועה האורתודוקסית. מנקודת-מבט זו עולה חשיבותו לדרושי קורות הזמן עוד יותר, מפני ש"הצופה" היה כלי-מבטאו העולמי הראשון של הורם האורתודוקסי בארצות-הברית.

באותן השנים של ראשית שנות השבעים, היתה הריפורמה עדיין במי נבטיה ונסיונותיה. טרם הניעו המתקנים להחלטה נמרזה ברבר יצירת תנועה השמית עם מנגנון מיוחד; טרם החליט יצחק מאיר וויין להבדל מעל האסכולה התיסטורית-השמרנית; טרם הוברר אם דרך הריפורמה תמה לצד קיצוניותם של רוב איינהורן ושמואל הירש וסיעתם, או לצד מתנותם של וויין, ומאכס לילינטאל וחבורתם. האורתודוקסיה, מאידך, ידעה את דרכה. טרם נשטפו עליה ההמונים עם דיבוי מנהיגים ורדישותיהם; טרם השתלטה האנרכיה על מחלך עניניהם הערתיים. במשך עשר שנים, נהפכה הקערה על פיה. הריפורמה יצאה לדרך המלך ונעשתה לורם הרתי החזק והכובש את הלבבות, והאורתודוקסיה נשארה הורם הרתי של המהגרים העניים כשכונות הירודות של הערים הגדולות. עברו ארבעים שנה בערך ער

על השאלות ותשובות הקשורות בבעיות הלכתיות שהיושב בארצות-הברית נרמן, טרם חובר. אע"פ שנרפסו פה ושם סקירות ומאמרים כוללים ועיין לדוגמה: י. ר. איינשטיין, שאלות ותשובות באמריקה, כנ"ל, עמ' 358-338. תומר סקורי לעבודה חשובה זו נמצא ב"הצופה". אחת השאלות שדנו בה מספר רבנים בניו-יורק ובסקיאנו היתה, ע"ד חלת עכוס'. עיין, שנה ב', גליונות 36, 38, 48, כ"א מרחשון, ו' כסלו, ס"ז אדר, תרל"ג [November 22, 1872; March 13, 1872; December 6, 1872], עמ' 276-277; 294-296; 369-370. עיין גליון ביחוד, שם, גליון 13, ערב ראש השנה, תרל"ג [October 2, 1872], עמ' 234.

[כא] הצופה בארץ החדשה קלה

האורתודוקסיה המאורגנת יכלה שוב לעמוד בתקיפות כנגד הריפורמה ו'גם אז חזרה על אותן הטענות וההתקפות שנטמעו בפעם הראשונה ב'הצופה' בשנות 1872-1873.

מחזקים באמונתם היו עורכי 'הצופה', והאורתודוקסיה בכלל, שהעתיר הוא שלהם. לא נודע לר' כותב ברנשטיין על סופר ריפורמי שכתב על מנסות הריפורמה בעתון יומי אנגלי, כי קהילות רפורמר הם רק מעטים במספר קהלות שלומי אמוני ישראל המתרבות בפה עירנו מדי שנה בשנה. במוחים במעמדם, יכלו האורתודוקסים לחדף את המחדשים בארץ; ללעוג למסס, הקונפורמאשין (שהוא) רק צירמאני ומעשי טיהטיר; לקבל את נזופי הרב הריפורמי רעדט עמנואל, י. ק. נוטהיים, באהבה ולהצהיר בפומבי, כי לא מפירו ומפי הדומים לו תצא אמונה ורת לכל יהורי אמריקה; לגרף את מחללי יום שבת קודש השואפים להמירו ביום א' בשבוע; להתריע נגד היהודי הרבנים המתקנים בהלכות מילה ועריות, ולהתפלל שכמותם, לא ירבו בישראל. למשל ולשניה היו הריפורמיים ובפרודיות של היתול ובזויי חשבו האורתודוקסים להשכיחם ולהעבירם מן הארץ; נפשות הרבנים עד אין קץ תגרלנה / לבוחם נפעמו למצא אך חועלת / ויריהם ככתב אך גדולות הפעלטה / לנרש אמונה ולהרבות אולת.⁵²

הנאורים בורם האורתודוקסי הבינו שמליצות של דופי וגנות לא תביאנה לירי בנין קיבוץ חררי באמריקה, ורואימציאות שבהם הבחינו שלא הריפורמה בלבד אשמה לארשישות התרבותית-הרוחנית שרוודה בעם. ברנע של התקפת יאוש כתב ברנשטיין: לא נכחד מאתנו כי אחינו בני ישראל יושבי הארץ החדשה, רובם ככולם עינם ולבבם רק אל בצעם לרכוש רכוש ולאסוף הון ועושר... ודברי חודה וחכמת ישראל להם רק למותר, אולם למען ירעון סופרי עמנו כי לא רק בספר עבר לבר לא יחפצו עשירי העולם החדש וכי גם ספרי ישראל הכתובים בכל לשון להם לזרא, וכרבר אין חפץ בו.⁵³ בעיד כנון ניויורק לא היה אף ספריה יהודית אחת וחברות להוצאת ספרים כמו ונפלן; בעיד פילדלפיה היתה, מכללת הרמב"ם, מיטורו של יצחק ליסר ובהגלתו של סרכוס יאסטרוב, גוססת והולכת. שביב של פעולה תרבותית ראשונה נראה באופק כאשר נפתחה ספריה עברית דווקא בהיכל ריפורמי, בעדת עמנואל בנייורק. ד"ר שמואל אדלר, רבה של עדה זו הבטיח שהספריה תהיה אכנפינה לבית מדרש לרבנים שיבנה לתפארת בניישראל באמריקה, אבל האורתודוקסים לא נתרשמו מנבואותיהם ומבהטותיהם של בעלי הריפורמה. לא לרבנים ראגו, כי אם לתנוקות של בית רבן. בפרקימן זה הוצעה

52 עיין לפי הסדר:

שנה ב', גליון 21, כ' תמוז, תרל"ב [July 26, 1872]. עמ' 155; גליון 23, ה מנחם-אב [August 9], עמ' 169-170; גליון 33, ערב סוכות, תרל"ג [October 16], עמ' 250; שנה א', גליון 8, ראש חודש אלול, תרל"א [August 18, 1871], עמ' 59; שנה ב', גליון 6, ח' איר, תרל"ב [May 17, 1872], עמ' 82; גליון 81, כ"ט סיון [July 8], עמ' 129-130; גליון 46, כ"ד שבט, תרל"ג [February 21, 1873], עמ' 363.

53 שנה ב', גליון 40, כ' כסלו, תרל"ג [December 20, 1872], עמ' 305-306.

קלו

דיוויס

[כב]

התכנית הראשונה לייסוד, בתי ספר מיוחדים לילדי העברים" – תכנית שהתקשו בה האורתודוקסים כשבעים שנה, החל מאותו יום, עד שהוציאה כבוד לדרך המלך. המצע החברתי-התרבותי שהכריח את הקמתן של ישיבות קטנות באמריקה לפי טעמי האורתודוקסיה נוסח במכתב ל הצופה בשנת תרל"ג, והמטפלים במסורת אלה כיום הזה היו יכולים לבוא בו על החתום. מטרת ביה"ס המיוחד המיוחד כפולה היא: לא רק לשמור את ילדי ישראל מלהתערב בילדי נכרים וילמדו ממעשיהם, כי אם גם, לנטוע בלבם את מהני ישראל ותורת היהודים והיהדות על ירי חנוך מנוער ומשחרות ירוחם למען לא יסודו מהם עד זקנה ושיבה. ולא תהיה עוד תורת האמונה בפי ילדי בני ישראל דק כתורת אנשים מלומדה מן השפה ולחוץ ולבם כל עמם.⁵⁴

הרנשת האחדות אשר ליכדה את עמישראל בכל עת ובכל עידן, הרנשת כלל-ישראל, נתגלחה במהרה במלוא יפעתה בתוך יהודי אמריקה. אצנם, במרוצת השנים רפו והלכו עבותות האהבה של המהגרים, ובניהם אחרים, לרשת אבות; אולם בו בזמן חוקו בלבותיהם הבלי האחדות לסבל אחים. צדכי היהדות נידחו; צדכי היהודים נענו מיד.

העתונות האנגליהודית באמריקה במאה התשע-עשרה, כמבאה העשרים, מוכיחה בכל נליון וגליון על עיסוק הרציני של היהודים בארצות-הברית בעניני העם בכל הפוזותיו, והצופה בארץ החרשה, עתונם של מהגרים בשביל מהגרים – על אחת כמה וכמה. ידיעות על היהודים והיהדות במלוא חבל, על המהרחש באיטליה או ביאפאן, בהונגריה או ב, ארצות הקדם, מצאו להן מקום ב הצופה". הרי הרדיפות באירופה נשמעו באמריקה מיד; הכתכים מרוסיה ומרומניה מיהרו לשלוח את רשימותיהם עליהן.⁵⁵

באותן השנים זכתה יהדות אמריקה בפעם הראשונה למלא תפקיד ראשי על הבמה היהודית העולמית בגלל פעולותיה החשובות למען יהודי רומניה. מעשי בנימין פ. פישוטו [Benjamin F. Peixotto], הקונסול היהודי ברומניה מטעם ממשלת ארצות-הברית, ותכניות, וועדה-צידים של בני-ישראל באמריקה לשם פתרון שאלת נרכאי רומניה, הועלו על הכתב וקיבלו את הערכתם הנכונה.⁵⁶

54 שם, גליון 50, כ"ט אדר תרל"ג [March 28, 1873], עמ' 383-384.
55 עיין לרונסא, על דבר מצב אח"י ברוסיה הפערבית, שנה ב', גליונות 8, 9, כ"ח אדר ראשון, ו' אדר שני [March 8 and 15, 1872], עמ' 60, 67-68; והקרוספורנציה מפינסק, שם, גליון 8, עמ' 59.

גם מאורעות תרבותיים העסיקו את הכותבים ועניינו את הקוראים. מאמר כגון, כת, הסוכאטניקים, אותו קיבוץ של רוסים שהתיירו וחיו, עד כמה שהתירו להם הוקים הרוסיים, לפי מנחי היהדות, הופיע תיכף לאחר האספה של חברת הניאוגרפיה בסנט-פיטרסבורג. בה נמסרו הידיעות על חולדותיה ומנהיגיה של אותה כת. עיין: שנה ב', גליון 8, ט', שבט, תרל"ב [January 26, 1872], pp. 18-19.

56 עיין ביחוד, *The Jews in Roumania: Their Recent Persecutions; Measures for their Protection* (New York, 1872); Cyrus Adler and A. M. Margalith,

[כנ] הצופה בארץ החרשה קלו

מתוך עמרי, הצופה' החל מילוי, 1872), מתגלים קוראור חרשים, המבחינים את התמונה ונותנים לנו ריעה מדויקת יותר על כמה פרשיות סתומות במחלוקת בין פישוט ובין מתגרנו, בין תומכי תכניו להגירה המונית לאמריקה ובין מחוללי הרעיון של הגירה מאורגנת לארץ־ישראל. בפרספקטיבה של ההיסטוריה היהודית ברורות האחרונות ולאור התרחבותה של היהדות האמריקאית לקהילה של ארבע וחצי מיליון נפשות והקמתה של מדינה עברית עצמאית בארץ־ישראל בומנו, יש בוויכוח ראשון זה בשאלת הפנית ההגירה של פליטים ונרדפים לאמריקה או לארץ־ישראל ענין מיוחד.

הגורמים התכופים להגירה המונית מרומניה היו הרדיפות הקשות בשנת 1867 ואילך. דגרי היהודים באמריקה השפיעו על גראנט, נשיא ארצות הברית, שרצה להושיט את ידו לעזרת יהודי רומניה. הוא חשב שרווקא יהודי יוכל לטפל בשאלות החמורות הנוגעות ל"בנידתו" בשם ממשלת ארצות־הברית. בנימין פישוט נתמנה או למשרתו כקונסול בבוקארשט ביוני, 1870. לכתחילה חשב פישוט שיצליח להשפיע על השלטונות ברומניה לתת ליהודים שיוויון זכויות. אולם השימור נתברר לו רצונם האמיתי של אנשי השררה והוא ראה את יציאת רומניה כצרהשעה וכפחרון היסודי והיחיד ליהדות רומניה. הוא פנה לממשלה שחסיע בתכנית "יציאת רומניה", והבטיח להם עזרה מיהודי אמריקה. פישוט שאף לסדר הגירתעם גדולה לאמריקה. כנזכר למעלה, נתמך בדעה זו עלידי הסופר העברי איליה שעשה תעמולה רבה באירופה ובארצות־הברית להעברת היהודים לאמריקה. אבל רבים מחסידיו של פישוט מכבר קמו עליו בהתמרמרות ונלחמו בתכניו. הם אמנם דרשו יציאה המונית, אבל יציאה שתהיה בה עליה – עליה לארץ־ישראל. היחה גם דעה שלישית, דעה שהוחזקה בעיקר בין היהודים יושבי אירופה, הרעה שניצחה בסוף באספת כ"ה בברוסול באוקטובר, 1872, שיהודי רומניה ישארו בארץ מולדתם, ישתתפו במלחמה לזכויותיהם ומשיכו לדאות עצמם כעצם מעצמית של ארץ רומניה.

בוויכוח העז השתתפו טובי הסופרים משני עברי הים. הרבה מן המאמרים בענין זה נתפרסמו ב"העבר" (שיצא אז בלמברג בעריכתו של ברוך וודבר) ומכתביהם של סופרי אמריקה בכלל. גם ב"הצופה" נשמעו דעותיהם של שני הצדדים, וביחוד השקפותיהם של ברנשטיין וחיים צבי שניאורסון, שעשה אז באמריקה. הם דנו את פישוט לכף חובה על "היותו הרעות". אף על־פי שברנשטיין ושניאורסון מאוחדים היו בביקרתם כלפי פישוט ומחשבותיו, לא נשתחו בדעותיהם בינם לבין עצמם. ברנשטיין, תושב גתון אמריקה, דאה את חוסר־המעשיות בהצעותיהם של פישוט ואיליה, שתפו בעריכת "הצופה", להעתיק את כל היהודים מרומעניא לאמריקה כי היא לא תצלה". הוא האמין

With Firmness In The Right, American Diplomatic Action Affecting Jews 1840-1945 (New York, 1946), pp. 99-111; יוסף קיססאן, סמדיעס צו דער נעשיכטע פון רומעניש יידן אין 1919 און אנהייב 20סטן יארהונדערט, (ניו־יארק, 1944), ע' 26-21.

קלה

דיוויזיה

[כד]

בנפשו, שאלה מיוצא-רומניה שירצו להגר לאמריקה, יתקבלו בזרועות פתוחות, ואלה שירצו לעלות לארץ-הקודש, ייעזרו עליידי היהודים באמריקה ובאירופה; השאר צריכים לתקן את מצבם, בעזרת העולם הנאור, ברומניה נופה. לא כן רבי חיים צבי שניאורסון. תושב ירושלים, רוד רביעי למייסד שיטת חב"ד, ר' שניאור זלמן מלארי, שעלה לארץ-ישראל עם אביו עוד בשנת 1844, שם את פעמיו ממרינה למרינה בארצות-הברית ותבע את עלבונה של ארץ-ישראל.⁵⁷ מתוך האמור למעלה על השקפתו של ברנשטיין, אפשר להבין מצד אחד את דבריו החריפים נגד ראשי וועדה-הצירים שלא יקראו את פני הנורדים היתירים... בראשית ימי בואם לשבת בארץ החדשה בטרם ימצאו פרנסתם ומחיתם מעל כפם לברם; ומאידך ניסא, את דברי-שבתיו על ראשי וועדה-הצירים ש,מלאו בפה מלא וברברים ברורים ונעלים מכל ספק, את דברי הצופה ועצתו... כי עצה נבערה היתה עצת פיקשאטי ברבר העתקת היהודים מרומניא. וכי רק בשקר ודבר כזב נוסדה השמועה אשר העבירו מכתבי עתים רבים, כי באמריקא השמיעו היהודים גרות אף יסרו חברות לחמוך בידי הנורדים, ולעזור לפיקשאטי להוציא את עצתו לפעולת-אדם, דבר אשר לא היה לעולמים ולא עלה עוד על לבב איש אמריקני...⁵⁸

וכן אפשר להבין את המהונו של עורך, העברי אשר דרש מאת עורך הצופה עקביות בדבריו: גם זאת לא נבין, אם דעתו שלא יעזבו היהודים את המלאדרי (מולדוביה) יען הוא רואה דעה גדולה (?) בזה, ולכן (?) יבוה כל מתנגדיו, למה נתן מקום בגליונו לאלה אשר חפצם שיבואו יהודי מאלוריא לארץ הקדושה?⁵⁹ העדה נגמת זו מעידה שלא תפס עורך, העברי את ענין-מחשבתו ודרכו, העקבית של ברנשטיין ברבר המלחמה בשתי החזיתות שיהודי יושב התפוצות שריו בה תמיד: השאיפה לתיקון החברה בארץ-מושבו ועבודה בלי-ליאות למען בנין ארץ-ישראל. זאת היא הסיבה שכרנשטיין, בחוד עורך, הצופה, חמך בכל כוחו ובכל מארו במפעלים של שניאורסון ואחרים, אשר מסרו את נפשם על קידוש ארץ-אבות ופתח לפני שניאורסון את עתונו לכל אשר יאמר ויבוע. שניאורסון כבש לבבות יהודים ונוצרים יחד בשפתו האנגלית הצחה, בהסבריו

⁵⁷ מונטרפיה הסובה בשם רבי חיים צבי שניאורסון, נכתבה עליידי ר' ישראל קלוזנר ירושלים, תש"ו. בה מתאר המחבר תיאור מקיף את הרקע של תכנית-העזרה ליהודי רומניה, מעשי שניאורסון באמריקה לטובת יהודי רומניה וארץ-ישראל, ומקומן של הצופה בשלשלת הענינים. דאה ביחוד, פרקים י"ד-כ"ב (עמ' 55-57). בהערה 5 (עמ' 52), מציין ד"ר קלוזנר את הצורך הרב ליריעות סקבילות מ, הצופה לשם השלמת התמונה בפרק חשוב זה בתולדות ההגירה. לא ידוע לי מה כתב שניאורסון ומה ברנשטיין, בספקיה הלאנסית הסר, הצופה בארץ החדשה ולכן לא יכולתי להסתמך במקור חשוב זה... אני מקוה שחוקרני באמריקה יוכלו להפיץ אור נוסף על הפרק המענין והחשוב בתולדות ההגירה לארצות הברית. הכרך השני של הצופה, הנמצא עכשיו רק באמריקה, עד כמה שידוע לנו, יוכל למלא את החסר.

⁵⁸ שנה ב', גליון 37, כ"ח מרחשוון, תרל"ז [November 29, 1872], עמ' 281-282.
⁵⁹ מצוטט בחיבורו של קלוזנר, רבי חיים צבי שניאורסון, כ"ל, עמ' 93.

[כה]

הצופה בארץ החדשה

קלט

הפוליטיים הרקים, ובחסיאמנותו שדבק בשומעיו. במשך ארבע שנות פעולתו באמריקה הפיץ את רעיונותיו על ארץ-ישראל ממזרח הארץ עד קצה מערבה. אף הזמין על-ידי ברנידאס יאנג [Brigham Young], ראש כת המורמנים⁶⁰ לבוא למדינת המרכב⁶¹ שנעשתה אחריכך למדינת יוטא [Utah] של לארצות הברית. אחת הפעולות היעילות, שטיפל בה שניאורסון מיד עם הגיעו לאמריקה, היה בענין הקונסול האמריקאי בירושלים. מנגמתו העיקרית היתה להשפיע על נראגט שיויר את הקונסול מכסאו; ואם לאו, להכריחו לשים לב לצרכי היהודים, ולא רק לאוכלוסיה הנוצרית. לאחר שקשר קשרים עם כל המוכרים החשובים בוואשינגטון, נתקבל שניאורסון לראיון על-ידי הנשיא נראגט. הוא עשה רושם יפה על הנשיא ועל כל האספים ברבריו הנעימים והקולעים, ונראגט הבטיחו לעיין ברבר בתשומת-לב. לאחר זמן קצר הורד הקונסול ממקומו והנשיא מיה קונסול חדש בירושלים ונתן לו הוראות מסוימות לטובת היהודים.⁶²

כאשר עלתה שאלת יהודי רומניה על הפרק במלוא חוקפה, נטל שניאורסון חלק רב בדיונים ובהחלטות. הוא שאף גם הפעם לעניין את הנשיא נראגט והריץ אליו מכתבבקשה שיתווך בעניני יהודי רומניה. הוא הציע לפני היהודים, בעלי ההשפעה שיעזרו למנות את פישוט, כאדם המתאים ביותר לשרת כחזר קונסול ברומניה. כאשר ביקר שניאורסון בסאן-פראנציסקו, ערך פישוט קבלת-פנים לכבודו ומאז היו ל ידידים. הצעותיו נחפרסמו ונתקבלו על לבות ראשי הארגונים של היהודים שעמדו קרובים לנראגט וליועציו, והם עשו את שלהם לקבלת ההצעה הזאת. מובן, אופוא, מה גדול היה כאבו של שניאורסון כאשר היה צריך לחלוק בפומבי על פישוט ותכניתו לאחר שהגיע הלן לרומניה. אמנם שניאורסון ופישוט ניסו בכל כוחם להשמיע את דעותיהם, איש כנגד חברו, בנחת ובהבנה במחלוקת זו שהיתה לשם שמים. מכתבו של פישוט לשניאורסון, בו הוא מבאר את תכניתו, והערתו של שניאורסון על מכתב זה מעירים על היחסים היפים שהיו ביניהם. שניאורסון תרגם את המכתב לעברית ושלחו אל הצופה. וה"ב, וה"פ, הדגושיח הן של שניאורסון ולא של העורך.

אורת מהשר פיקצאטני להרב שניאורואון

בוכרשט. בחמשה עשר אקטובר 1872 חמשת אלפים תרלי"ג לפ"ק

רבי יקר ונכבד!

בו הרגע הראיתי טאמר אחד במכתב עתי, הצופה' היול בניאורק אשר התפלתי עליו באמת ואולי אין לי להתפלא עוד על שום דבר, יען מידי יום ביום תצמנה עלי תואנין הרשים ורבות חדשות ושקרים חדשים יובאו עלי ואשר

H. Z. Sniecsohn, *Palestine and Roumania* (New York, 1872), עיין; pp. 85-89; רבי חיים צבי שניאורסון כנ"ל, עמ' 65-66. לחיאר ספלים על פעשי שניאורסון לאחר שובו לארץ-ישראל, עיין. Frank E. Manuel, *The Realities of American-Palestine Relations* (Washington, 1949), pp. 31-34.

קט

דיונים

[כז]

ירע לנפשי ויעציב את רוחי הוא רק בראותי אשר גם אחינו בשרנו ילכו שולל וישנו על ידו שונאי ישראל ואויבי אדם המוליכים אותם תועה.
אליך אשר לבבי גלוי לפניך והיודיע את אהבת לבבי שהורה לעם יהודה והתלהבותי לעבודת הבורא הכל יכיל, ואשר כל ישעי חפץ לבבי רק לשבר שערי חשך ולהביא חרות ואור גדול לנרכאים למעוננים אחי יקר תשובתי רק למותר, אף כל אענה להמאמר הנזכר לענות על מאמרים כאלה הוא נגד כבוד, רק אאנה במרירות כי נמצאו אנשים רעים כאלה כמו כותב המכתב מעיר יאססי אשר בלי ספק הוא מאיש שונה ופתי.

האמינה לי כל אשר עשיתי, וכל אשר אנכי עושה, נעשה רק למטובת ישראל, ובטחם אחל את מעשי אני תפילה מקורות לבי לה' לחכמי ולאמצני ולחוקני ולהאיד את עיני לראות את הטוב והישר ולפעול על צד היותר טוב.

כמעט בכל יום יום חיי תלואים מנגד ואשים נפשי בכפי למען היהודים, בעד העברים מהארץ הזאת.

ועתה אם לב אחר מהם השמן מלהבין את האמצעי היותר מוכשר להטיב את מעמדם האם בעבור זה תכתוב עלי שטנה כזאת לגלול עלי עון שקר וכזב, וכי שמתי את ידי עם צוררנו? הוי בשת והוי כלמה.

האמינה לי כל אחינו בני אמותנו בכל הארץ נכון ובטוח לבם כי באמתת אומן. את אשר כתבתי להמינסטרום ברבר הנרוד (עמיגראציאן) היתה נעשית בהסכים רבים וגדולים, ודורות יבאו מבני ישראל יברכני לעולם עקב פעולתי זאת.

ועתה היה שלום, והנה אמונה באיש אשר היה תמיד ואשר יהיה לעולמים נאמן לישראל.

ידידי המול.

בעצם היום הזה הגיע לי איגרת מיריד השר פיקצאטטי ובהיות דרבי השר ומחשבתו הטובה נוגע לכלל ישראל מהרתי להעתיק ולהביא הרברים לפני קודאי הצופה ואבקשך צופה יקר אשר לבבך אך טוב לישראל לתח מקום לדרבי השר במכתב עתך ובשבוע הבאה איה אחוה רעתי ואבוא במכתב גלוי...

ידיך

חיים צבי שניאורזאון איש ירושלים ת"י⁶¹

חשובתו של שניאורסון הכילה תכנית מפורטת ומבוססת לעליה לארץ-ישראל ולהקמת ישוב איתן בה. המצע הפוליטי והאידיאולוגי להשקפתו ניתן באריכות בספרו ארץ-ישראל ודומניה⁶². בספרו זה מיצה שניאורסון את דעותיהם של חולמי-ציון באותה תקופה; הרב קאלישר, במכתבו אל עורך "הצופה" השווה את החיבור לספרו דרישת-ציון⁶³. ברנשטיין עצמו הילל ושיבח את

⁶¹ שנה ב', גליון 34, 1' מרחשון, תרל"ג [November 8, 1872]. עמ' 289.

⁶² דבי חיים צבי שניאורסון, כ"ל, עין ביחוד, עמ' 168-123.

⁶³ כ"ל, עמ' ע"א.

קמא

הצופה בארץ החדשה

[כו]

הספר ואת הסופר גם יחד. יבא הרב המחבר ברוח מבינתו וכיד הגסיון הטוב עליו, להמציא לנו פשר להשאלה ההיא, ומי כהרב החכם יודע למצא פשר להמציא ישע לעניי בני עמו . . .⁶⁴. אמנם הכניחו של שניאורסון לא נתקבלה, אבל היא השפיעה השפעה רבה על מהלך-הרוחות, על תומכיו ומתנגדיו גם יחד.

מטרתנו במאמר זה הייתה לתת תיאור כללי ומסכם על מנחתו ותוכנו של הצופה כבבואה לחיי המהגרים המודרניים בארצות-הברית בשנות השבעים של המאה הקודמת. מהדיוגמאות המעטות שהבאנו אפשר לראות שככל-ימבטא זה נשמר חומר רב וחשוב לחקר תולדות היהודים בארצות-הברית. לאחד שינאלו שאר גליונות העתון ממשאון, יהיה בידי ההיסטוריונים מקור חשוב לשאוב ממנו ולהאיר על פיו לא רק את שבילי היהדות האמריקאית, אלא גם את חיי היהדות העולמית של אותה תקופה.

⁶⁴ שנה ב', גליון 3 כ"א מרחשון, תרל"ג [November 22, 1872], עמ' 279.